

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Sverre Tårland Harborg

Den norske nasjonalfortellingen i det moderne historiefaget

1800-tallets påvirkning på moderne nasjonalfortellinger

Masteroppgave i Historie

Veileder: Erik Opsahl

November 2020

Norwegian University of
Science and Technology

Sverre Tårland Harborg

Den norske nasjonalfortellingen i det moderne historiefaget

1800-tallets påvirkning på moderne nasjonalfortellinger

Masteroppgave i Historie
Veileder: Erik Opsahl
November 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Abstract

In this master's thesis I will address modern Norwegian historians' national narrative in Norwegian history works and how they can be compared to previous national narratives from the second part of the 19th century. The thesis will research books from Aschehoug's Norwegian history series and Øystein Sørensen's volume in Aschehoug's series about Norwegian history of ideas published at the end of the 1990s. These books are influential books regarding Norwegian history which shows the extent to which modern history subject is influenced by the previous national narratives. I will examine these books and discuss how the authors' presentation of the national narrative and the national identity have been influenced by the historian Ernst Sars in particular. I will also study how these authors' national narrative can be perceived in the light of other historians in Norway, the development of the history subject in Norway in modern times and to some extent compared to the development of the history subject in other European countries.

Research suggests that the Norwegian history subject still is closely associated with both Sars' national narrative and the nation-building history of the history subject itself. There are historians that argue that the history subject should distance itself from the 19th century legacy and search for other ways to describe the Norwegian history instead, but the works I have studied give no clear signal that this is about to happen.

Sammendrag

I denne masteroppgaven tar jeg for meg moderne norske historikers nasjonalfortelling i norgeshistorie-verker, og hvordan de kan sammenliknes med de tidlige nasjonalfortellingene fra andre halvdel av 1800-tallet. Oppgaven tar i hovedsak for seg bøker fra Aschehous norgeshistorieserie og Øystein Sørensen's bind i Aschehous serie om norsk idehistorie på 1990-tallet. Disse bøkene er innflytelsesrike bøker om norsk historie som viser i hvor stor grad det moderne historiefaget er påvirket av de tidlige nasjonalfortellingene. Jeg vil se på hvordan forfatterens presentasjon av nasjonalfortellingen og den nasjonale identiteten har blitt særlig påvirket av historikeren Ernst Sars. Samtidig vil jeg også undersøke hvordan disse forfatterens nasjonalfortellinger kan bli oppfattet sett i lys av andre historikere i Norge, utviklingen innenfor historiefaget i Norge i moderne tid, og til en viss grad utviklingen i andre europeiske lands historiefag.

Undersøkelsen tyder på at det norske historiefaget fremdeles er nært tilknyttet både Sars' nasjonalfortelling og den nasjonsbyggende historien til historiefaget selv. Det finnes historikere som argumenterer for at historiefaget skal ta avstand til denne arven fra 1800-tallet, og heller søke andre måter å beskrive norgeshistorien på, men verkene jeg har undersøkt gir ingen klare signal på at dette er i ferd med å skje.

Forord

Dette er en masteroppgave ved Det humanistiske fakultet ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim. Den er en del av studieprogrammet Historie – masterstudium.

Denne masteren har blitt skrevet med uvurderlig støtte og hjelp fra min nærmeste familie, og jeg vil vil si tusen takk for det. Jeg vil også rette en stor takk til min veileder Erik Opsahl for god hjelp også gjennom koronapandemien og karantener Til slutt vil jeg rette en takk til mine medstudenter og venner som har støttet meg gjennom alle mine år som student.

Trondheim, 16.november 2020

Sverre Tårland Harborg

Innholdsfortegnelse

Abstract.....	1
Sammendrag	2
Forord.....	3
Kapittel 1 – Introduksjon og Teori.....	6
Tema og oppgave.....	6
Problemstilling.....	7
Oppgaveoppbygning.....	7
Metodisk og teoretisk basis.....	9
Nasjonen og nasjonalisme.....	9
Historiefaget og nasjonen	10
Begrepsapparat.....	11
Kort om nasjonalfortellingen internasjonalt	12
Kapittel 2 - Historiografi.....	17
Ernst Sars, kulturkampen og introduksjon til den nasjonale fortellingen i Norge	17
Tiden før Sars – Welhaven og Wergeland	17
Norske historikere og Hollenderkretsen	18
Dølerkretsen, skandinavismen og norsk målstrid	19
Tokulturkampen, unionsstriden og Sars´ seier.....	20
Sars´ historieskriving og ringvirkninger	21
To historiske retninger	23
To nasjonalfortellinger og deres strid	25
Nasjonalfortellingen etter 1905.....	26
Norsk historieforskning i nyere tid – problematisering av den moderne nasjonalfortellingen	28
Refleksjoner rundt fortellingen og historiefagets rolle i moderne tid	28
Edvard Bulls profetier i 1970.....	28
«I historiens hus er det mange rom»	29
«Udsigt og innhogg»	32
Kapittel 3 – Idehistoriens nasjonalfortelling	38
«Kampen om Norges sjel»	38
Nasjonalromantikken	38
En «vinner»-fortelling?	40
Internasjonale sammenlikninger	41
«Identitetsmakt».....	42

Pensjonering av nasjonalfortellingen?	45
Oppsummering.....	46
Kapittel 4 - Knut Helle og norges historie	48
Prosjektbeskrivelse av Aschehoug-serien	48
«Samfunnshistoriske synteser»	48
Strukturfunksjonalistisk historie og institusjonshistorie	50
«Trenger vi en ny norges historie, knapt 20 år etter den forrige?»	52
«Under kirke og kongemakt».....	53
Oppsummering.....	56
Kapittel 5 – Aschehougs norges historie.....	58
«Den nye begynnelsen»	58
«Mellom brødre»	61
Oppsummering.....	64
Kapittel 6 – Sammendrag og konklusjon.....	66
Om nasjonalfortellingens som sjanger og ideologi.....	66
Internasjonalt om nasjonalfortellingen og utviklingen av historiefaget i Norge.....	66
Øystein Sørensen og «Kampen om Norges sjel»	67
Knut Helle og «Under kirke og kongemakt»	69
Norges historie om unionstiden - Dyrvik, Feldebæk og Rian	70
Oppsummering.....	72
Avsluttende ord.....	74
Litteraturliste.....	75

Kapittel 1 – Introduksjon og Teori

Tema og oppgave

Som i de fleste land har historiefaget i Norge ofte blitt knyttet til den nasjonale identiteten i landet. Men kan vi i moderne tider snakke om et historiefag som kun taler nasjonens sak? Er moderne historikere like opptatt av nasjonen som de aller første? Hvor mye av de gamle nasjonalfortellinger finner vi igjen i moderne historikers verker?

Historiefaget slik vi kjenner det i dag, kom til Norge i første halvdel av 1800-tallet med historikere som Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch. Samtidig ble også historien og historieskrivingen en del av det store nasjonsbyggingsprosjektet som foregikk på samme tid. Nasjonsbyggingsprosjektet ønsket å se tilbake på en norsk selvstendig fortid og storhetstid, med andre ord, en gullalder til å bygge opp den nasjonale identiteten rundt. Denne gullalderen ble funnet i det norske selvstendige middelalder-kongedømmet, og la særlig vekt på sagaene og kongesagaene som ble skrevet i middelalderen som kilder til denne perioden. Snorres kongesagaer og norsk middelalderhistorie ble viktig for nasjonsbyggingen etter 1814 siden de handlet om nettopp denne gullalderen.

Med en historisk gullalder etablert som kilde til den norske nasjonale identiteten etter 1814, kom spørsmålet med hva som skulle gjøres med tiden etter denne gullalderen. Historiefaget måtte finne en kontinuitet mellom middelalderen og den norske nasjonale identiteten etter 1814. Denne kontinuiteten ble utformet i nasjonalfortellingene i andre halvdel av 1800-tallet, og resulterte i en kulturkamp mellom to ulike kontinuiteter. Etter dette ble historiefaget nært knyttet til den mest dominerende nasjonalfortellingen, samtidig som Norge gikk ut av unionen med Sverige i 1905.

Nasjonalfortellingen før og etter 1905 har vært nært knyttet til historieverker om den norske nasjonens historie. Nasjonalfortellingen som sjanger kan sies å være unngåelig for de store norgeshistorie-verkene, både før og nå. Men nasjonalfortellingen som ble presentert på 1800-tallet er ikke nødvendigvis den samme som den vi har i dagens samfunn. Likevel er historikere påvirket av tidligere historieverker, og det burde være mulig å finne igjen spor av den tidligere nasjonalfortellingen i nyere verker om norgeshistorien.

Nasjonalfortellingen og nasjonens rolle i historiefaget er et svært omfattende felt, og denne oppgaven prøver på ingen måte å oppsummere norsk historiografi eller det moderne historiefagets tilknytning til nasjonalfortellingen fra 1800-tallet. I moderne historikers

presentasjon av nasjonalfortellingen vil jeg undersøke om det finnes spor av den samme nasjonalfortellingen som forklarte den norske nasjonale identitetens kontinuitet gjennom historien på 1800-tallet.

Problemstilling

I denne oppgaven vil jeg undersøke nasjonalfortellingen slik den ble presentert av tidlige historikere, da særlig Ernst Sars, og sammenlikne den med moderne historikers presentasjon av nasjonalfortellinger. De nasjonalfortellingene jeg har valgt, er de «store norgeshistoriene» utgitt på 1990-tallet, og som har vært med på å forme samfunnet om enn ikke på samme måte som Sars' nasjonalfortelling. Jeg vil se på hva som er likt og hva som er ulikt i presentasjonen deres av norgeshistorien og den norske nasjonale identitetens kontinuitet igjennom historien. Hvor mye og i hvilken grad de tar etter Sars' nasjonalfortelling og presentasjon, er det jeg ønsker å analysere i denne teksten. Jeg vil også undersøke hvordan det moderne historiefaget og den moderne nasjonalfortellingen i Norge skiller seg fra den gamle fra 1800-tallet.

Min hypotese ved denne undersøkelsen er at moderne historikere skiller seg fra Sars' nasjonalfortelling, men at de likevel beholder elementer fra den gamle presentasjonen av nasjonalfortellingen og den norske kontinuiteten. Disse elementene vil jeg gå ut ifra representerer til en viss grad den utviklingen som har skjedd innenfor historiefaget det siste hundreåret, samt hva moderne historikere velger å legge vekt på. På samme måte som at vi ikke kan unngå historien i det daglige liv, kan heller ikke historiefaget slippe unna sin egen historie.

Oppgaveoppbygning

Denne oppgaven vil ta for seg den norske nasjonalfortellingen fra 1800-tallet og dens påvirkning og plass i moderne historiebøker. Da er det nærliggende å begynne med nasjonalfortellingen som kan sies for alvor å ha skapt en klar kontinuitet mellom middelalderens og datidens Norge. Ernst Sars kan kalles nasjonalfortellingens opphavsmann, og jeg mener det er viktig å starte med han og hans samtid. Sars skrev en nasjonalfortelling rundt kontinuiteten fra middelalderens norske nasjon til den norske staten etter 1814. Denne kontinuiteten bygget på bøndernes rolle som identitetsbærere i den norske nasjonen, noe som gjorde at han kom i konflikt med samtidens historikere. Denne konflikten er senere kjent som 1800-tallets store kulturkamp, og hadde store konsekvenser både for historiefaget og det

nasjonsbyggende prosjektet i Norge. Videre vil jeg også se på hvordan Sars' nasjonalfortelling ble den seirende og den mest gjeldende i Norge ved unionsoppløsningen i 1905.

Jeg vil undersøke historiografiske synspunkter på det moderne norske historiefaget og dens ulike strømninger og bevegelser, før jeg tar for meg moderne historikere og deres forhold til nasjonalfortellingen. Jeg vil ta for meg Historisk Tidsskrifts 125-årsjubileum for å undersøke om «nasjonalfortellingen» har en plass i gjennomgangen av historiefaget i tidsperioden 1970-1995. Ble det norske folket og de norske historieforskerne «mindre nasjonale, mindre opptatt av statsmakt og politikk og mer styrt av lokal identitet og solidaritet med gamle, unge og andre angivelig avmektige?» slik redaksjonen spør seg om i forordet. I likhet med redaksjonens tekst er dette noe jeg ønsker å finne svar på i denne oppgaven, og da særlig hvorvidt den norske historieforskningen har blitt mere eller mindre nasjonal.¹ En kan si at Historisk Tidsskrifts jubileumsutgave av 1995 gir en god oversikt over historiefaget de siste årene, en oversikt som jeg vil benytte meg av som et grunnlag for en videre undersøkelse av moderne nasjonalfortellinger, med andre ord moderne norgeshistorier og deres presentasjoner.

Vedrørende moderne historikere, vil jeg først ta for meg Øystein Sørensen's «Kampen om Norges sjel», en idehistorisk norgeshistorie om nettopp den perioden som formet Sars' nasjonalfortelling, kulturkampen på 1800-tallet. Dette idehistoriske verket kan også sies å være mer relevant fordi det nettopp handler om denne perioden. Videre vil jeg se på det som kan kalles den siste store norgeshistorie-serien i Norge, og da også kanskje den mest betydningsfulle for det moderne historiefaget, Aschehous' norgeshistorieserie i perioden 1994-98. Her vil jeg se på seriens programerklæring, samt tre bind som omhandler det norske middelalder kongedømmet, perioden med union mellom Danmark og Norge og dens avslutning pluss begynnelsen på unionen med Sverige. I forhold til Sars' og andres nasjonalfortellinger er det kanskje disse periodene som er viktigst. Det norske middelalderkongedømmet er den perioden Sars ville koble sammen med den norske nasjonale identiteten etter 1814. De to andre bindene handler om nettopp den perioden som nasjonalfortellingen skapte en kontinuitet for den nasjonale identiteten gjennom. Det kan derfor sies å være en tematisk kobling mellom disse tre bindene, «Under kirke og kongemakt», «Den nye begynnelsen» og «Mellom brødre», og de tidlige nasjonalfortellingene som jeg ønsker å

¹ Imsen et al. (1995) s.1

sammenlikne med. Det vil være analysen av disse tre bøkene og Sørensen's «Kampen om Norges sjel» som jeg mener vil kunne gi et svar på hvordan moderne historikeres presentasjon av nasjonalfortelling kan sammenliknes med Sars' presentasjon.

Metodisk og teoretisk basis

Hvorvidt norgeshistoriene beskriver historiske hendelser, er ikke med i denne oppgaven. Målet med oppgaven er å undersøke hvordan de behandler hendelsene og Norges historie i sine nasjonalfortellinger. Samtidig vil jeg se på om deres presentasjoner er sammenliknbare med måten Sars' nasjonalfortelling presenterer norgeshistorien. Mer spesifikt handler det om hvorvidt de moderne historikerne bruker temaer eller legger vekt på de samme tingene som de tidlige nasjonalfortellingene på 1800-tallet, og hva som ellers skiller eller kobler deres nasjonalfortellinger sammen med de tidlige nasjonalfortellingene.

Nasjonen og nasjonalisme

I sin bok «Nationalism», tar Anthony Smith for seg nasjonalisme og nasjonen som historisk fenomen. Begrepet «nasjon» har en lang historie og har blitt brukt i betydningen av etnisitet eller folk så langt tilbake som i 1100-tallet i Storbritannia.² Det må likevel sies at begrepet nok er mye eldre enn middelalderen, og kan spores tilbake til antikken, men den moderne forståelsen av nasjonen er først blitt vanlig ut over 1800-tallet.³ Angående spørsmålet om hva en nasjon er, forkortes det i denne oppgaven til at det kan være et fellesskap i en gruppe mennesker med en viss grad av felles kultur, språk, levemåte, religion, geografisk område å leve på eller andre faktorer. Betydningen av ordet nasjon er likevel alt annet enn klart, og det kan ha flere betydninger i moderne språkbruk.⁴ Ordet «nasjonalisme» er derimot ganske moderne, sannsynligvis fra starten av 1800-tallet, og har først oppnådd sin nåværende mening nærmere vår egen tid.⁵ På samme måte som nasjon er nok også fenomenet nasjonalisme langt eldre enn dette, men nøyaktig hvor gammelt det er, er umulig å si. Hvor lang historie nasjonalismen, nasjonen og nasjonal identitet har som fenomener varierer dessuten mellom flere ulike tolkninger innenfor historiefaget, for eksempel illustrert i Erik Opsahl's artikkel i

² Smith, A. D. (2010) s.102

³ Hobsbawm, E. J. (1990) s.3

⁴ Opsahl, E. (2002) s.105

⁵ Smith, A. D. (2010), s.5

2002.⁶ For historiefaget er det kanskje Smiths definisjon av nasjonalisme som «a language and symbolism of the nation»⁷, kanskje særlig tidlig (norsk og ikke-norsk) historiefag og historieskriving bruker denne formen for nasjonalisme. Samtidig mener Smith at «a social and political movement on behalf of the nation» og «a doctrine and/or ideology of the nation, both general and particular» er mest relevant, siden de reflekterer en organisert nasjonalisme. Jeg vil også si at det er disse som er viktig når man snakker om nasjonalisme innenfor historiografiens rammer, men i denne oppgaven er det først og fremst resultatet av denne nasjonalismen i moderne historieverker som skal undersøkes.

Historiefaget og nasjonen

I Norge har, som ellers i Europa, historiefaget hatt et tett forhold til nasjonalisme og «nasjonsbyggingen» på 1800-tallet. En kan muligens si at historiefaget i etterkant av grunnloven var særlig sterkt preget av den nasjonsbyggende politikken, og var et middel for nasjonsbyggingen. «Evaluering av norsk historiefaglig forskning» fra 2008 slår også fast at det i Norge, som i det overveiende flertallet av andre land i Europa, er et tett bånd mellom historieinstitusjonen, nasjon-begrepet og nasjonalstaten. «Den nåværende institusjonelle strukturen» konkluderes å komme fra 1800-tallets nasjonale prosjekt, mens det vitenskapelige historiefaget enda var nytt. Også i dag er historiefaget preget av dette, og lite påvirket av «den store ahistoriske globaliseringsfortellingen» som kom fram på 1990-tallet.⁸ Den nasjonale roten til historiefaget «bidrar i dag aktivt til å bevare historie som en nasjonal vitenskap og historikerne som et nasjonalt organisert og innadvendt laug».⁹ Dermed er det ikke overraskende at norgeshistorier fremdeles er sterkt knyttet til nasjonalfortellinger.

Mens det kan sies at faget har og fremdeles er «nasjonalt organisert» og bruker nasjonen som ramme for historien, kan en man si at historikere ikke er like enige i at faget er et «innadvendt laug». I Historisk Tidsskrift går Jan Eivind Myhre igjennom utviklingen i det norske historiefaget fra dets spede begynnelse etter 1814. I de siste årene av det moderne historiefaget, mer spesifikt utover 1970-tallet, beskrives det hvordan den tidligere typiske

⁶ Opsahl, E. (2002) s.102

⁷ Smith, A. D. (2010), s.5

⁸ Schwach, V. & Stråth, B. (2008), s.23

⁹ Schwach, V. & Stråth, B. (2008), s.23

historien som var «smigrende [for] den nasjonale stoltheten» nå har få eller ingen forkjempere innenfor historiefaget.¹⁰

De siste 20 årene kan det se ut som om nasjonens plass i historiefaget har blitt svekket, men likevel er den sterkere enn den var i etterkrigstiden.¹¹ I historikermiljøet er det snakk om en bevegelse mot mer verdifri historie, fokusert på analyse av mindre deler av historien i stedet for de store sammenhengene, og etter andre verdenskrig kanskje særlig rystet av historieskrivingens ideologiske kraft i verdenskrigene. Og selv om en nå mot våre dager kan argumentere for at historiefaget gjør en retur til mer tradisjonelle fortellinger og synteser om de store sammenhengene i historien i sine metoder, er det lite som tyder på at det eksisterer en sterk nasjonal stemme og ramme i historiske verker på lik linje med tidligere tiders historieskriving. Likevel er det klart fra blant annet evalueringsrapporten av norsk historieforskning at nasjonen fortsetter å være både en ramme og en påvirkning på historiefaget, samt fagets egen tidligere historie, slik det også er i andre land.

Begrepsapparat

I historieskrivingen til historikere som Ernst Sars er det nasjonen som er i sentrum, og det er når en skriver historiske verker med dette standpunktet at en kan få nasjonalfortellinger. Nasjonalfortellingen er i seg selv et metodisk grep for å vinkle historien ut ifra eller fokusere historien på nasjonen, og heve den over andre temaer og perspektiver. I evalueringsrapporten til Schwach og Stråth beskrives den metodologiske nasjonalismen, historievitenskapens mål om å legitimere nasjonalstaten og fagets sentrering rundt nasjonen som historiens mål.¹² Den metodologiske nasjonalismen har vært sentralt i historikeres arbeid de siste 150 årene og nasjonen har vært rammen for mesteparten av alle historiske verker.¹³ Det jeg kaller nasjonalfortellingen må da kunne sies å være en følge av et historiefag som bruker nasjonen som ramme og mål. Når historien handler om nasjonen og nasjonalstaten som det endelige målet og rammen for all historie, blir historieverker om dette til nasjonalfortellinger. Dersom et historisk verk velger å fortelle nasjonen Norges historie med klare koblinger til

¹⁰ Myhre, J. E (1996) s.23

¹¹ Myhre, J. E. (1996) s.33

¹² Schwach, V. & Stråth, B. (2008), s.16

¹³ Schwach, V. & Stråth, B. (2008), s.27

metodologisk nasjonalisme, framfor en vekt på for eksempel mentalitetens eller utenrikspolitikken historie, kan dette kalles en nasjonalfortelling.

Samtidig kan man også se for seg at nasjonalfortellingen er en slags ideologisk retning innenfor historiefaget. Ernst Sars skrev det en i dag kan kalle en Venstre-liberal og demokratisk historie, med bonden (nasjonens «egentlige» folk) og nasjonen i sentrum. Sars var en av de største premissleverandørene til partiet Venstre i tiden fram mot innføringen av parlamentarismen i 1884 og løsrivelsen fra unionen i 1905. En kan argumentere for at nasjonalfortellingens «ideologiske innhold» er den som Sars sto for, en vekt på folket og demokratiet som nasjonens sentrum, og den norske historien som fortellingen om deres kamp mot undertrykkende krefter. «Ideologien» bygger blant annet på Sars' og nasjonalromantikkens dyrkelse av den frie norske bonden som den «ekte» nordmannen, som hadde vært ansvarlig for kontinuiteten til den norske kulturen og nasjonen fra vikingtiden til 1814.

Når jeg i denne oppgaven skriver om narrativ og narrativer, er det først og fremst en form for historieverker med en merkbar fortelling med en bestemt struktur eller metodiske grep. En kan si at narrativer kan være knyttet til nasjonalfortellingen til nasjonen rett og slett i form av nasjonalfortellingen som sjanger eller ideologi, men også mer indirekte gjennom historiske personer og hendelser som har særlig nasjonal betydning.

Kort om nasjonalfortellingen internasjonalt

Når en skal undersøke nasjonalfortellingen slik den er i det norske historiefaget, må en ikke glemme at historiefaget i andre land har en ganske lik nasjonal tilknytning som den i Norge. For å få et overblikk over nasjonalfortellingen og historiefagets kobling til nasjonalisme i andre land har jeg undersøkt «Writing national histories». Boka går i hovedsak gjennom trendene i nasjonal historieskriving og nasjonalismens rolle i Tyskland, England, Frankrike og Italia de siste 200 årene. Boka går igjennom europeisk nasjonalisme fra starten av 1800-tallet til nasjonalismens gjenoppstandelse på 1980- og 1990-tallet. Den er delt i tyske, franske, britiske og italienske deler og går igjennom det nasjonale innholdet i politikk og historie i ulike perioder.

Det tidlige 1800-tallet er en periode med nasjonalisme bygget på «nasjonalkarakteristikk», som både identifiserte nasjonens innbyggere og gjorde de bedre enn sine naboer. Den tidlige norske nasjonalismen hadde, ifølge boka «Mellom brødre», lite nasjonalkarakteristikk og heller en nasjonalisme sentrert rundt «Norges heroiske fortid, den storslåtte naturen og – nasjonens kjerne – den frie og kongetro bonden», og her kan en kanskje særlig kritisere kongetroskapen som en karakteristikk.¹⁴ Å hedre bøndene som de «ekte norske», begynte i nasjonalromantikken etter 1814 og skulle fortsette utover århundret og inspirere mange historikere. Bondedyrkelsen i Norge var også etableringen av en nasjonalkarakteristikk, men hadde en liten brodd mot andre land. Det eneste som kan sies å ha en brodd mot andre land var Keyser og Munchs nesten nedlatende syn på de «mindre norrøne» naboene i Sverige og Danmark med bakgrunn i «Innvandringsteorien». Helt kort gikk Innvandringsteorien ut på at innbyggerne i Norge, Sverige og Danmark hadde innvandret nordfra, mens Sverige og Danmarks innbyggere hadde blitt blandet med andre germanske folk, og var derfor mindre norrøne.¹⁵ Det var også mangel på et felles talespråk og kultur i alle disse landene; Italia, Tyskland, Frankrike og Storbritannia i starten av århundret. Det ble arbeidet for å skape en samlet kultur og språk i langt mer enn de neste 100 årene i Norge, gjennom kulturkampen og målstriden.

Den moderne nasjonalismens begynnelse er ofte satt til 1789 og den franske revolusjonen. Det var med revolusjonen at det første uttrykte ønsket om å «gjøre franskmenn franske» kom til syne og at tredjestanden i Frankrike ble gjort synonymt med nasjonen.¹⁶ Fra Frankrike spredte den tidlige nasjonalismen seg til de andre europeiske statene, både som ideer og mer direkte gjennom napoleonskrigene som Danmark-Norge etter hvert skulle bli involvert i.

«Nasjonalfortellingen» og de konkurrerende grenene av norsk nasjonalisme, hører til en europeisk trend i siste tredjedel av 1800-tallet med typisk pluralisering av det historiske nasjonale narrative. Den norske varianten av tredjestanden i Frankrike, det som skulle bli kalt den franske nasjonen, bøndene, ble nasjonen i partiet Venstres «nasjonalfortelling» i denne pluraliseringen. Den konkurrerende versjonen, den konservative, var den som etter hvert ble tilknyttet partiet Høyre. Begge nasjonalfortellinger hadde røtter på 1830- og 40-

¹⁴ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996), s.224

¹⁵ Dahl, O (1990) s.47

¹⁶ Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999), s.77

tallet, men i den konservative var det eliten som sto nærmest den nasjonale identiteten. Dette er i samsvar med det europeiske mønsteret i samtiden, med resultatet av en relativt samlet vinner-fortelling i 1905. I det samlede Tyskland etter 1871, var det en etnisk nasjonalisme og nasjonalfortelling om et tysk fellesskap siden middelalderen som seiret. I dag er derimot samlingen av Tyskland i 1871 mindre feiret enn gjenforeningen i 1990, som har overtatt dens nasjonale plass. Dette skyldes trolig verdenskrigene og den tyske nasjonalismens plass i disse, da denne nasjonalismen ble «ubrukelig» etter 1945. Den norske nasjonalismen og tidlige historie har på langt nær opplevd et slikt negativt syn. Dermed er det nok sikrere å si at den har hatt mye å si for dagens norske historieforskeres arbeid og syn på den nasjonale identiteten.

Flere av de internasjonale eksemplene på nasjonale narrativer hadde også en tendens til å ha troen på en fremtid som ikke ville forandre seg. Det norske narrative (eller narrative) som kan sies å være en fortelling mer preget av endring og undertrykkelse igjennom historien, kan ha vært mer forberedt på endringer som for eksempel unionsoppløsningen og verdenskrigene. Norge var okkupert under krigen, og det «nasjonale» ble basert på motstand mot fremmede makter både før og etter krigen, og bruken av det nasjonale kan sies å ha blitt opplevd som positivt.

Historikere på 1800-tallet var ofte politisk aktive og hadde politisk makt. En av inspirasjonskildene for den norske historiske skolen, den tyske skolen, er ikke et unntak fra dette. I Norge som i Tyskland, var historikere tett involvert i politikken. Fra Keyser til Sars og videre ser en de samme trendene i norsk historieskriving og -forskning. I dag vil en kalle deres historieskriving propagandistisk og politisk orientert. I Tyskland ble den tyske misjonen om en tysk samling skrevet inn i middelalderhistorien, mens i Norge ble sagatiden lagt vekt på som begynnelsen for det norske og nasjonale verdier som var viktige på 1800-tallet. Både Norge og Tyskland var typisk for den nasjonale utviklingen i Europa i samme periode. Denne typen nasjonalisme, som baserte seg på en delt etnisk bakgrunn, kultur og språk, skulle komme tydeligere fram fra mot slutten av 1800-tallet. I Norge på denne tiden var både etnisitet, kultur og språk involvert i debatten om den norske nasjonen allerede fra midten av 1800-tallet, eksempelvis gjennom innvandringsteorien til Keyser og Ivar Aasens språkarbeid.

«Writing national histories» av Stefan Berger, Mark Donovan og Kevin Passmore beskriver hvordan det etter andre verdenskrig ble en nedgang for nasjonalismen som politisk drivkraft i mange land, og det ble klart at en måtte pluralisere den nasjonale diskusjonen og fortellingen.

Historie-skriving falt ut og en mer vitenskapelig historieforskning ble viktig. Komparativ og europeisk historisk skriving ble mer vanlig, selv om noen nasjonale myter, som motstand under andre verdenskrig i Frankrike og Italia, fremdeles var viktige. Det nasjonales svekkelse i historiefaget og politisk setter spørsmålstegn ved nasjonalkarakteren og unikheten til hver nasjon. Perioden etter andre verdenskrig satte også opp nye skiller ideologisk, geografisk og politisk (særlig mot «ikke-europeere»). Nasjonalismens gjenoppstandelse på 1980- og 1990-tallet førte til heftig debatt og ny pluralisering i blant annet Tyskland, mens i Norge kan den sies å ha utviklet seg relativt stille til sammenligning, i og med at Norge ikke opplevde noen dramatisk gjenforening og diskusjon om den nasjonale identiteten i samme periode.

Den tidlige nasjonalismen i Norge og utviklingen av nasjonalfortellingen kan sees som en typisk europeisk utvikling i samtiden, og dens videre utvikling skjedde på samme premisser og på grunn av mange av de samme hendelsene av de som er beskrevet i «Writing national histories». I delen om den italienske, historiografiske utviklingen blir det lagt vekt på at det italienske historiefaget ikke lenger har et klart «nasjonal» og samlende innhold eller funksjon. Forfatteren Mauro Moretti poengterer at det er mange problemer for historikere med å finne legitimitet i italiensk historie. Historie er ofte en del av nasjonale samlingsprosesser, og den hadde en stor plass under for eksempel Italias samling på 1800-tallet («Risorgimento»). Moretti beskriver hvordan det etter første verdenskrig ble problemer med å finne en spesifikk, samlende nasjonal historie, «Everybody used to refer to history. But which history?». ¹⁷ Historien hadde og har ikke lenger en samlende nasjonal funksjon i Italia, enten fordi det ikke kan finnes noen klare symboler eller legitimasjon for det, eller fordi det kanskje ikke lenger er like viktig for historikere eller politikere. En kan si at italienske, norske og andre lands historikere, har hatt en tendens til å fokusere mindre på nasjonal historie, og mer på verdifri historie etter verdenskrigene. Verdifri historie er historieforskning som aktivt unngår å støtte politiske ideer og som bedriver historieforskning som fokuserer på mindre aspekter i historien i stedet for de store sammenhengene. Gjennom å se på den italienske historiografien kan man se en mulig fremtid hvor nasjonale historier og fortellinger havner i bakgrunnen, muligens erstattet med mer regionale historier. I senere deler av boka blir det likevel understreket at Italia er et særtilfelle, hvor nasjonalfølelse og nasjonalstaten kan sies å ha forsvunnet etter Mussolini og fascismens fall. ¹⁸ Her presenterer Roberto Vivarelli nasjonalstatens svekkelse som noe som historikere først nylig har lagt merke til, men burde ha oppdaget så tidlig som

¹⁷ Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999), s.111

¹⁸ Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999), s.230

på slutten av 1960-tallet. På 2000-tallet har det blitt debattert hvorvidt den italienske nasjonalstaten skal fortsette, og om den har mer eller mindre kontinuitet fra Mussolinis fascistiske Italia. I hvilken grad denne debatten eksisterer i historikermiljøet, og hvordan det nå skrives om nasjonen i historiske verker, kommer ikke klart frem.

En annen tradisjon finner en i det moderne, samlede Tyskland, hvor samlingen i 1990 har gitt starten til en ny periode hvor den tyske nasjonale bevisstheten blir debattert av ulike historikere og politikere. Stefan Berger presenterer høyresidens politiske argumenter for en ny tysk nasjonalbevissthet og utenrikspolitikk, men samtidig med et fjernere forhold til nazismen. Dette sammenliknes med venstresidens argumenter for å ikke inkludere minnene fra keiserriket Tyskland i en ny nasjonalbevissthet og farene ved en retur til en tilsvarende nasjonalstat, nettopp Keiserriket. Debatten i Tyskland går først og fremst ut på den nye nasjonalbevisstheten og -identiteten som landet skal ha etter samlingen, en debatt som fremdeles pågår. En kan argumentere for at Norge har få likheter med Italia og Tysklands historie og dagens politiske spørsmål om nasjonalidentitet i disse landene på overflaten. Likevel kan det argumenteres for at det i Norge, på samme måte som i Tyskland, har vært en økning i bruken av det nasjonen og nasjonalfortellingen i historiefaget etter krigen, og i Tyskland særlig utover 90-tallet. På den måten er det mulig å si at utviklingen av det norske historikerfaget har en klar parallell til flere europeiske lands utviklinger der nasjonens rolle i historiefaget igjen er blitt relevant etter en lengre hvileperiode etter 1945. Boka viser tydelig hvordan historiografiske trender har spredd seg mellom ulike land i Europa, i tillegg til «the plurality of intellectual currents within states, the difficulty of reading political attitudes from historical texts, and consequently the problems inherent in any attempt to reconstruct «national» genealogies for Nazism or any other ideology».¹⁹ Boka peker også på en generell retur til nasjonalisme-historie i historiefaget etter 1960-tallet²⁰ og at nasjonalstaten og dens rammeverk ikke er noe historikere har klart å unngå siden dens opprinnelse på 1700-tallet.²¹

¹⁹ Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999), s.290

²⁰ Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999), s.297

²¹ Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999), s.300

Kapittel 2 - Historiografi

Ernst Sars, kulturkampen og introduksjon til den nasjonale fortellingen i Norge

Tiden før Sars – Welhaven og Wergeland

Etter hendelsene i 1814 og grunnlovens fødsel ble Norge en selvstendig stat i den svensk-norske unionen, noe Norge ikke hadde vært i noen form siden 1537. Etter nåtidens forståelse oppstod den norske staten i 1814, men den norske nasjonen hadde aldri helt sluttet å eksistere under den danske-norske unionen. Etter 1814 ble det viktig for nordmenn å ha en norsk kultur.

På begynnelsen av 1800-tallet var nasjonalismen i vekst over hele Europa. I Norge, som i andre land, prøvde man å finne fram til en ekte, unik norsk kultur. Problemet i Norge besto gjerne av at kulturen, og særlig eliten, hadde mange danske trekk, ikke minst snakket og skrev mange i embetsmannstanden et språk som var tilnærmet dansk. Debatten fortsatte utover hele 1800-tallet om hva den norske kulturen skulle være og hvem som var mest norske. Særlig er konflikten mellom Henrik Wergelands «Patrioter» og Johann Sebastian Welhavens «Intelligensparti» på 1830-tallet kjent. Wergeland sto for at det var de bøndene som måtte være grunnlaget for det nye Norges kultur. De mente at påvirkningen fra unionstiden med Danmark, «den urene lodning» (Wergeland), ikke skulle være med å forme norsk kultur. På den andre siden sto Welhaven for at det var eliten i Norge som burde være grunnlaget for kulturen, og at den kulturelle kontakten med Danmark ikke burde sees bort fra.

Samtidig med dette oppsto historiefaget i Norge. Med dannelsen av universitetet i Kristiania kom historieforskning og historieskriving nært inn på nordmenn for første gang. I den første generasjonen med historikere i Norge er Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch blant de mest fremtredende. Søken etter det «ekte norske» dukker også opp i det tidlige historiemiljøet, «Den norske historiske skole», ville finne en stolt fortid som den norske staten og nasjonen kunne støtte seg på. Denne historien fant de i Snorres kongesagaer og den norske middelalderhistorien før kongefellesskapet i Kalmarunionen i 1397.

I generasjonen med historikere etter Keyser og Munch, mest kjent for Michael Birkeland, Torkel Halvorsen Aschehoug og Ernst Sars, skulle det igjen bli konflikt om hva det var som var norsk, og hvor i historien vi skulle se for å finne det norske, senere kalt «to-kulturkampen». Ved utgangen av 1800-tallet vil mange si at det var Ernst Sars og hans

demokratiske venstrepolitikk som hadde gått av med seieren. Ringvirkningene fra denne debatten på 1860-, 1870- og 1880-tallet, om språk og historiesyn, kan en merke helt fram til i dag, både i historiefaget og det som i dag er norsk kultur.

Norske historikere og Hollenderkretsen

Da Ernst Sars begynte sitt virke som historiker hadde han mye til felles med det som skulle bli den konservative delen av kulturkampen og historiefaget. Han var nevø av selveste Johan Sebastian Welhaven og vanket tidlig i samme kretser som nevnte Birkeland, Aschehoug og Ludvig Daae, senere kjent som «Hollenderkretsen». Denne generasjonen historikere tok avstand fra den «erke-norske» posisjonen til Keyser og Munch. Keyser og Munch fokuserte for det meste på den norrøne sagalitteraturen og opphavet til det norrøne, og dermed det norske. Det ble forsøkt argumentert for at den norrøne litteraturen var opprinnelig norsk, og dermed ikke dansk, svensk eller islandsk. Keyser er også kjent for sin innvandringsteori, hvor det legges fram at det svenske, norske og danske folket innvandret fra nord, og at det norske folket er det som er minst blandet med Europa, og dermed mest nordisk. Den neste generasjon, inkludert Hollenderkretsen, fokuserte heller på unionstiden i sine historiske arbeider. Det ble viktig å se på kontinuitet i historiefaget, og det ble da lett etter en kontinuerlig norsk kultur i historien. I første del av 1860-tallet var det også stor enighet mellom historikere som Birkeland, Aschehoug og Sars. Miljøet skulle først bli splittet rundt 1866-67.²²

Mange mente at unionene var nødvendige, både for Norges overlevelse i middelalderen og Norge etter 1814. Den norske statens svakhet i middelalderen ble på slutten av 1800-tallet forklart med langvarige politiske og økonomiske grunner, istedenfor å forklare den med individuelle kongers svakhet og moralske forklaringer som hadde vært vanlig tidligere. Flere i Hollenderkretsen skulle komme til å se mye mer forsonlig på unionstiden med Danmark, og etter hvert også på unionen med Sverige. I motsetning til Sars, som ikke hadde et positivt syn på verken den danske eller svenske unionen. Historikere som Birkeland og Daae så på de som hadde gjort 1814 mulig i den dansk-norske unionen som «vore sande Fædre», ikke vikingkongene fra sagatiden. Unionstiden ble gjort til en del av norsk historie, den ble nasjonalisert.

²² Dahl, O. (1990), s.107

Disse standpunktene kan finnes igjen i skandinavismen, den politiske bevegelsen som ønsket et nært bånd mellom Norge, Sverige og Danmark, med en union som et endelig mål. Særlig Daae, som mente at Norge måtte bevege seg mot sammensmeltning med nabolandene for å kunne håndtere de tekniske og økonomiske utfordringene fremtiden ville bringe. I hans øyne var alle folk ett, og de gamle småsamfunnene hadde ingen livrett i den moderne tid. Daae mente de skandinaviske landene trengte en samlingsprosess på linje med Tyskland og Italia.

Dølerkretsen, skandinavismen og norsk målstrid

Som de andre historikerne på hans tid så Ernst Sars på den norske historien som en kontinuitet fra sagatiden, gjennom unionstiden og fram til hans samtid. Skillet i det norske historikermiljøet i kulturkampen gikk ved hvor den moderne norske kulturen og selvstendigheten hadde kommet fra. For konservative, som Birkeland og Aschehoug, hadde selvstendigheten sin rot i unionen og embedsmannsstanden. Den norske kulturen hadde klare bånd til Danmark og eliten i Norge, og det var embedsmennenes kultur som var Norges ekte kultur. Forklaringen på den norske selvstendigheten i 1814 var å finne i unionstiden, og videre union kunne være nødvendig for at Norge skulle fortsette å eksistere. Dermed burde Norge beholde et tett bånd til både sin gamle og nye unionspartner, både politisk og kulturelt. Som Birkeland sa: «Den, som arbeider for Splittelsen, arbeider for Fortabelsen».²³

Sars og hans meningsfeller skiller seg klart fra dette synet, for dem var det klar kontinuitet i norsk kultur fra sagatiden. Den nasjonale identiteten og kulturen hadde aldri blitt borte i det norske folket, det vil si bondestanden. Den frie norske bonden hadde beholdt sin karakter og kultur gjennom unionstiden, og burde dermed være utgangspunktet når den ekte norske kulturen skulle finnes. Rent politisk betydde dette at Sars mente at Norge ikke skulle ha tette bånd verken med Sverige eller Danmark, og at den norske bonden burde bli løftet opp både kulturelt og politisk i Norge. I motsetning til sine motstandere så ikke Sars noen fremtid innenfor unionen med Sverige, og mente at det var uunngåelig at Norge ville bryte den.

Sammen med Aasmund Olavsson Vinje dannet Sars den såkalte «Døleringen», en akademisk krets politisk mer til venstre enn «Hollenderkretsen». Mens Hollenderkretsen besto av etablerte suksessrike historikere med bakgrunn i kjøpmannsfamilier og de borgerlige, var mange i Døleringen født i embetsstanden, men hadde lite suksess i academia eller det

²³ Dahl, O. (1990), s.107

offentlige. Flere var misfornøyd med det etablerte kulturelle- og historikermiljøet, ofte representert av medlemmene i Hollenderkretsen. For Døleringen var det viktig å utfordre ideen om norsk kultur som den dannede kulturen til eliten. I tillegg kom særlig Vinje til å stå i front for kampen om hvordan det norske språket skulle være. Tilsvarende kulturkampen var konflikten mellom elitens språk og et mer bonnsk språk satt sammen av norske dialekter i bygdene. Vinjes tidsskrift «Dølen», gitt ut på en tidlig form for landsmål, etablert av Ivar Aasen på 1850- og 1860-tallet, ga navnet til gruppa. De to gruppene har paralleller til 1830-tallets to stridende grupper, med Døleringen på siden til Patriotene og de opponerende medlemmene i Hollenderkretsen på parti med Intelligenspartiet. På tross av Sars' slektskap til Welhaven, en av frontfigurene til Intelligenspartiet, var han ikke på deres side.²⁴

Tokulturkampen, unionsstriden og Sars' seier

På 1860-tallet var skandinavismen et viktig tema politisk og kulturelt. Bevegelsen begynte som en dansk politikk som ønsket en forsvarsallianse mellom Danmark, Norge og Sverige. Da det ikke ble verken svensk eller norsk deltakelse i krigen mellom Danmark og Prøysen, endret den form. Etter hvert ble skandinavismen en politisk bevegelse som arbeidet for en tettere union mellom Sverige og Norge. En komite ble satt ned for å finne muligheter for en tettere union, og en av komiteens ledende medlemmer var historikeren Aschehoug. Etter at det ble foreslått dannelse av et felles parlament i 1867, ble komiteen beskylt for å bedrive «amalgamisme»²⁵, med andre ord å arbeide for en sammensmeltning mellom den svenske og norske nasjonen. Dette ga sterke assosiasjoner til kong Karl Johans kamp mot den norske grunnloven på 1820-tallet. Med dette mistet bevegelsen, som mange av Sars' historikeropponenter hadde støttet, mye innflytelse i Norge. Bernhard Dunker skrev kritisk om disse historikerne at de så på perioden uten selvstendighet «til Fordel og Lykke for Nationen».²⁶

Ernst Sars ville kanskje holdt med skandinavistene på starten av 1860-tallet, hans avhandling «Norge under Foreningen med Danmark (1858-65)» ble i alle fall godt mottatt, men han støttet dem aldri like mye som Birkeland, Aschehoug og Daae. Han var uenig med den «fornuftige» begrunnelsen for en tettere union basert på økonomiske og tekniske utfordringer. Verken den tyske eller italienske situasjonen var sammenlignbar med den skandinaviske, da

²⁴ Svendsen, Å. (1997) s.178

²⁵ Fulsås, N. (1999), s.28

²⁶ Svendsen, Å. (1997) s.176

Norge, Sverige og Danmark var, for Sars, helt klart forskjellige nasjoner og ikke så homogene som de tyske eller italienske småstatene. Etter skandinavismens tilbakegang på slutten av 1860-tallet, var det 1880-tallets debatt om unionsrevisjonisme som skulle oppta Sars' tid. Også her ville Sars være negativ til tilnærminger til Sverige og igjen komme i opposisjon med andre historikere.

Kulturelt var det fremdeles spørsmålet om hva som var riktig norsk kultur som opptok Sars. To-kulturlæren gikk ut på at det var mer enn en kultur i Norge, et internt skille mellom kulturen til embetsmennene og overklassen, og kulturen til bøndene og bygdefolket. Debatten gikk ut på hvem av dem som var den norske kulturen, og hva den andre i så fall var. Innenfor venstrebevegelsen ble det argumentert at embetsmannskulturen var rett og slett dansk og unorsk blant de mer radikale. Sars hadde en mer moderat holdning, og mente at embetsmannskulturen hadde etablert seg «udenpaa eller ovenpaa» den norske.²⁷ Han ville bygge bro mellom de kulturene, mens for eksempel Vinje snakket om embetsstanden som fremmede og unorske, og at det fantes to nasjoner i Norge. Historikere som Daae og Hollenderkretsen støttet embetsmannstanden og avviste fullstendig to-kulturlæren.

Som tidligere nevnt mente Sars at det var bonden og allmuen som var kulturbærerne i Norge. Han var en viktig forkjemper for demokratisering av styret i Norge. Han og venstresiden i norsk politikk ønsket å heve bøndene til kulturell og politisk makt på bekostning av den tradisjonelle eliten, embetsstanden.

Sars' historieskriving og ringvirkninger

Både før og etter Sars' tid var historiefaget svært annerledes enn det er i dag. Det å skrive historie ble av Sars' samtid betraktet som en blanding av filosofi, kunst og politikk. Som sine kollegaer fokuserte han på de lange linjene og kontinuiteten i historiestudiene sine. I sine verker om unionstiden med Danmark handlet det først og fremst om konflikten mellom aristokratiet, kongemakten og de frie norske bøndene. Tidligere historikere som Snorre og Keyser fokuserte mer på konflikten mellom kongemakten og aristokratiet.

²⁷ Fulsås, N. (1999) s. 33

For Sars var det nasjonen som var historiens mål, med fokus på politisk utvikling over individuelle historier. Kritikere av Sars mener han er mer en politisk agitator enn historiker. Dagens vitenskapelige historieforskning er ganske langt fra Sars' egen, men han skilte seg ikke tydelig fra sine samtidige kollegaer innen historieforskning. Det som skiller Sars fra mange av samtidens historikere er hans tro på bøndene som kulturbærere i norsk historie og en kontinuitet i norsk identitet og kultur fra sagatiden til selvstendigheten. Og det er det som først og fremst har gjort han kjent og til inspirasjon for senere historikere.

Sars skulle bli husket som den som først klarerte en kontinuerlig norsk kultur igjennom sagatiden og unionstiden. Halvdan Koht (1873-1965) uttalte at: «Sars frelste «danskertiden» hjem for os [...] han viste, at det «danske» væsentlig var noget udvortes, medens udviklingen efter sin inderste karakter i sandhed var norsk».²⁸

Senere historikere, som Ottar Dahl, gir Sars en dominerende plass i norsk historieskriving på slutten av 1800-tallet, hevet over menn som Birkeland, Aschehoug og Daae som oppnådde mer akademisk suksess i løpet av sine liv. Sars ble først anerkjent etter at hans visjon om norsk historie og kultur seiret, og hans politiske mål ble nådd med innføringen av parlamentarismen i 1884 og oppløsningen av unionen i 1905.

Med Sars kan en si at norsk historie blir definert som et «temporalt kontinuerlig objekt». Alle senere historikere tar det for gitt at det finnes en kontinuerlig norsk historie fra vikingtiden og fram til 1814.²⁹ Sars' første arvtager innenfor historiefaget, også en tidligere elev av ham, Halvdan Koht, videreførte mye av Sars' historiesynspunkter. Samtidig skrev han også sin egen nytolkning av norsk historie. I denne kombinerte han sin teori om klassekampen i middelalderen, inspirert av marxismen, med Sars' integrasjonstanke. Kombinasjonen av klassekamp og nasjonsbyggingsprosjektet la grunnlaget for den sosialdemokratiske tradisjonens historiesyn.³⁰ For både Sars og Koht skulle historiefaget være en kraft i samtiden, og de deltok aktivt i dens problemstillinger.³¹ Jens Arup Seip fulgte Sars' syn til unioner i debatten om Europeisk Fellesskap-medlemskapet på 1960-tallet, «Et lite land taper alltid i et altfor intimt samvær med de større».³²

²⁸ Koht, H. (1905) s. 474

²⁹ Fulsås, N. (1999), s.284

³⁰ Fulsås, N. (1999), s.285

³¹ Fulsås, N. (1999), s.286

³² Fulsås, N. (1999), s.290

To historiske retninger

På Sars' tid var det altså to konkurrerende nasjonale fortellinger, en orientert rundt de konservative, høyresiden og embetsmennene, og en assosiert med Sars og Venstre-bevegelsen. Fortellingen om Norge hadde likhetstrekk på begge sider knyttet til både middelalderen og året 1814, men var svært ulike når det kom til århundrene imellom og deres kulturelle betydning. Med de konservative menes her de historikerne under ledelsen av Birkeland og Hollenderkretsen, som i sin samtid ble betraktet som en enhet i historikermiljøet, tross noen uenigheter innad.³³ Dette inkluderer Birkeland, Aschehoug, Daae og historikeren Yngvar Nielsen.

Historikerne i andre halvdel av 1800-tallet var stort sett enige om at Norges svekkelse og følgende unionsposisjon i senmiddelalderen, skyldes en svekkelse av det norske aristokratiet i forhold til sine svenske og danske naboer. Når det kommer til bakgrunnen for denne svekkelsen og aristokratiets svakhet er det ytterligere uenighet. Begge parter var enige om at Norge i sagatiden hadde hatt et styresystem preget av en politisk deltakelse fra bondebefolkningen, som ble erstattet av et politisk aktivt aristokrati. For Sars var det at bøndene ikke lenger var eller ville være politisk aktive, manglende «Almenaand» og «politisk Interesse». Politiske utviklinger og mangelen på vilje, ikke evne, resulterte i den dansk-norske unionen.³⁴ Birkeland, Aschehoug, Daae og Nielsen ser derimot Norges «forfall» og union som resultat av en økonomisk utvikling. Det var det fattige jordbruket og kongemaktens ressurskrav som svekket det norske aristokratiet og kongemakten. Sann sett kan det sies at de hadde noe til felles med Koht og senere materialistiske historikere.

Det fantes også enighet om en bevart norsk selvstendighetsfølelse i perioden 1537-1814. For Birkeland er det snakk om noe gammelt som var bevart. I 1853 snakker han om «de træk af Fædrelandssind, der fremtræder som talende Vidnesbyrd om den Aand og Kraft, som endnu boede i Folket»³⁵. Han ville betegne denne selvstendighetsfølelsen som et «utviklingsprodukt» av unionstiden. Birkeland skulle derimot ta en mer unionsvennlig og skandinavistisk posisjon utover 1860-tallet. I hans øyne hadde motsetningene mellom dansk og norsk, og danske «forbrytelser» mot Norge i unionstiden, vært mindre viktige historisk.

³³ Svendsen. Å (1997) s.27

³⁴ Dahl, O. (1990), s.118

³⁵ Dahl, O. (1990), s.126

Dermed burde man ikke ta politiske avgjørelser i samtiden ut ifra det. I «Vore Fædre» fra 1866 la Birkeland vekt på de positive virkningene den danske unionen og reformasjonen hadde på Norge, med et endelig resultat at nordmenn fikk sin selvstendighet og en ny glansperiode etter 1814.³⁶ Birkeland argumenterte også for embetsstanden som den kulturbærende gruppen, og han så en institusjonell kontinuitet før og etter 1814, i kontrast med Sars' fokus på de norske, frie bøndene. Den store forskjellen mellom Sars og de konservative historikerne gjaldt først og fremst sammenhengen mellom middelalderens Norge og Norge etter 1814, samt hvem den kulturbærende delen av befolkningen var. For Birkeland og hans meningsfeller var det liten kontinuitet mellom sagatidens norske kongerike og det Norge som oppstod i 1814, mens for Sars kan det sies at det var selve kontinuiteten mellom middelalderens Norge og 1800-tallets Norge som var hovedtesen i hans nasjonalfortelling. Mange historikerne i denne generasjonen tok et oppgjør med Keyser og Munchs spesialisering i sagatiden, og søkte å finne kontinuitet fra sagatiden til 1814.

Rent ideologisk og vitenskapelig gikk det også et skarpt skille mellom Sars og «Hollenderkretsens» medlemmer. Som tidligere nevnt var Sars opptatt av å demokratisere politikken i Norge på bekostning av eliten. De konservative ønsket å kombinere demokratiske reformer med konservative interesser, som Aschehougs forslag til Stortinget om et tokammersystem som ga konservative garantier.³⁷ De ideologiske forskjellene så også ut til å gjenspeile seg i den kulturelle debatten. Vitenskapelig skilte Sars seg ut fra et miljø som var langt på veg materialister og «detaljhistorikere». Hans fokus på «Almenaand», ideer og utvalgte sider av sakene han studerte, førte til en del kritikk fra menn som Nielsen: «Sars' historiske Syn er efter vort Skjøn et altfor *theoretisk*, altfor meget *bygget paa Spekulationer*, der tilsidst maa blive, ialdfald i nogen Grad, vilkaarlig». Historikeren burde ha sitt «[...] Blik paa *Forholdene, som de virkelig ere*, [...] Det gjælder for ham *at ramme Virkeligheden*».»³⁸ Ottar Dahl kaller dette en forskjell mellom en idealisme hos Sars og en realisme hos hans motstandere.³⁹

³⁶ Dahl, O. (1990), s.127-128

³⁷ Dahl, O. (1990), s.125

³⁸ Dahl, O. (1990), s.115

³⁹ Dahl, O. (1990), s.114

To nasjonalfortellinger og deres strid

Ut ifra de to forskjellige retningene innenfor det norske historikermiljøet på slutten av 1800-tallet dukket det dermed opp to former for nasjonalfortellinger. Selv om de ideologiske sidene i deres historieskriving kan være vanskeligere å identifisere enn Sars', dannet de konservative en mer eller mindre samlet motpol i sin egen nasjonalfortelling.⁴⁰

Grovt sett kan vi si at den nasjonalfortellingen som ble presentert av menn som Birkeland og Daae som så for seg en fortelling der et middelalder-Norge hadde vokst fram på svakt ressursgrunnlag som etter hvert ikke hadde vært nok for å opprettholde aristokratiets og kongedømmets makt. Kongefellesskapet og unionen med Danmark var nærmest en uunngåelig konsekvens av det svake jordbruket og naturressursene som var grunnlaget for det gamle Norge. Med unionen og reformasjonen i 1537 var dette gamle Norge blitt borte og det nye Norge anno 1814 hadde vokst frem i den påfølgende flernasjonale staten. Gjennom den snille unionen hadde den norske identiteten blitt bevart, samtidig som at nasjonen hadde opplevd økonomisk vekst, frihet gjennom reformasjonen og fått nytte av europeiske ideer og kultur som ellers ville vært lengre unna. Disse ideene skulle få sitt utslag i selvstendighetskampen i 1814.⁴¹ Verken unionen eller grunnlovsåret var noen «brat Overgang», men en «organisk Udvikling og Regelmæssighed».⁴² Selve impulsen for grunnloven i 1814 ble lagt i de humanistiske embetsmennene som arbeidet under det danske eneveldet. De som kjempet for denne nasjonalfortellingen var også støttespillere til skandinavismen og en tett union med Sverige, noe som også var hete politiske temaer i samtiden. Troen på at grunnloven og samtidens velstand var nådd ved hjelp av «Samliv og Samvirken med Broderfolkene», var stor.⁴³

Nasjonalfortellingen til Sars var en fortelling om en nasjon med kjerne i en fri bondestand, som hadde en glanstid med politisk aktivitet og delt politisk makt med kongemakten i sagatiden. Da den sentrale bondestanden mister viljen til politisk aktivitet var scenen satt for en nedgang i aristokratiets og kongemaktens makt, noe som ender med en union med Danmark. Posisjonen til Norge var lik den patriotene etter 1814 var forkjempere for, et Norge undertrykt av det danske styret. Utviklingen mot selvstendigheten i 1814 skjedde til tross for unionen, ikke på grunn av den.⁴⁴ Da selvstendigheten kom var det som et resultat av en norsk

⁴⁰ Dahl, O. (1990), s.113

⁴¹ Dahl, O. (1990), s.128

⁴² Dahl, O. (1990), s.106-107

⁴³ Dahl, O. (1990), s.107

⁴⁴ Svendsen, Å. (1997) s.175

selvstendighetsvilje kombinert med de stormaktspolitiske hendelsene. Sars avviste Birkeland og Nielsens oppfatninger om at en norsk-svensk unionsvilje, stormaktene eller prins Christian Fredrik (senere kong Christian VIII) hadde hatt mye å si for grunnlovens fødsel.⁴⁵

Sars' perspektiv understreket 1814 som et resultat av en indre utvikling, med klare paralleller til hans politiske mål. I et brev til hans politiske meningsfelle Bjørnstjerne Bjørnson, la han vekt på viktigheten ved at Norge oppnår selvstendighet og frihet ikke «ved Tilfældet eller de ydre Omstændigheders Gunst», men «saaledes, at det med god Samvittighed kan sige: «dette skylder jeg mig selv og ingen anden»».⁴⁶ Denne fortellingen var en fortelling som, bare kunne gå videre ved en løsrivelse fra den svenske unionen, ifølge Sars.

Motsetningene ble oppsummert av Koht som mente at Sars bedrev nasjonaldemokratisk historieskriving, mens Daae og Nielsen var unionsforkjempere. Det kan nok likevel være mer riktig å si at historikere som Daae og Nielsen stod for en mer konservativ norsk nasjonal identitet.⁴⁷ Den konservative fortellingen om Norge handlet om en nasjon som hadde sin bakgrunn i samarbeid og økonomisk vekst i unionstiden med en elite som hadde tjent landet både før og etter 1814. Begge fortellingene fant en kontinuitet i den norske identitet, men den var sterkere hos Sars, hvor det var kontinuiteten til den norske identiteten og ikke stormaktspolitikk eller skandinavisk samarbeid, som i hovedsak stod bak selvstendigheten og grunnloven. Begge var en tolkning av unionstiden der utviklingen var rettet mot 1814, men den skilte seg i hvordan utviklingen hadde foregått.⁴⁸ Hos Daae og Nielsen var nasjonen i seg selv var svak og sårbar og avhengig av et materialistisk grunnlag for å opprettholde sin selvstendighet. I Sars' fortelling var nasjonen mer robust, med en flytende utvikling, men kan ikke formes uten videre til hva som helst.⁴⁹ Den norske nasjonen til Sars var en nasjon som hadde overlevd en dansk union og kommet ut av unionen med en økt selvtilit.

Nasjonalfortellingen etter 1905

Ludvig Daae skal ha sagt til Sars ved avstemmingen for unionsoppløsningen: «Nu har alt ditt seiret, og alt mitt har tapt»⁵⁰. I 1905 nådde Sars det målet han hadde sett for seg fra 1860-tallet; at Norge brøt ut av unionen med Sverige, slik han også hadde vunnet ved innføringen av parlamentarismen i 1884, med økt makt til bøndene på bekostning av embetsmennene.

⁴⁵ Dahl, O. (1990), s.187-188

⁴⁶ Svendsen, Å (1997) s.172

⁴⁷ Svendsen, Å. (1997) s.8

⁴⁸ Svendsen, Å (1997) s.182

⁴⁹ Svendsen, Å (1997) s.141 og s.172

⁵⁰ Dahl, O. (1990), s.12

Med de politiske seirene vant også Sars' meninger om den norske historien og den norske kulturen. Sars' nasjonalfortelling ble akseptert og la grunnlaget for det selvstendige Norge etter unionen med Sverige. Han ble hyllet på sin 70-årsdag i 1905 som den som hadde «mer enn noen har gjenskapt bevisstheten om den fulle kontinuitet i vår historie».⁵¹ Sars, og de som fulgte han, var de som «stod i fortroligere Samfund med Folkesjælen, med Folkeviljen saavel som med Folkekraften».⁵² Den politiske og ideologiske seieren over det konservative narrativet i Norges-historien kan sees på som den norske offentligheten holdt med Sars og venstresiden i større grad. Nettopp på grunn av den politiske seieren i 1905 stod Sars' meninger kanskje ekstra lenge uten motstand, med nasjonalfortellingen som hørte til. Når en ser på hans etterfølgere i historiefaget ser en at de har fulgt den opp og skrevet den inn i sine egne verker om Norges-historien, om enn med modifikasjoner. Et eksempel er Koht, som også delte Sars' politiske orientering til en viss grad, når han legger til sitt marxistiske perspektiv på nasjonalfortellingen i sine «innhogg og utsyn».⁵³ Koht var også en del av 1930-tallets fokus på samfunnshistorie, en historie i en mer almenn form og bredere forankring i folket.⁵⁴ Han hadde også et nærmere forhold til det internasjonale samfunnet, men var fremdeles en nasjonalfokusert historiker. På denne måten kan en si at Koht var en forgjenger for hvordan historiefaget skulle utvikle seg mot våre dager. Med bakgrunn i Sars' retorikk og Seips meninger nevnt tidligere kan en muligens si at det har eksistert en viss tendens til at Norge ikke søker seg til intime unioner helt fram til i dag. Motstanden mot en tettere svensk unionen, EF- og EU-striden kan også sies å være eksempler av dette.

Nasjonalfortellingen som ble etablert på 1800-tallets kulturelle og politiske debatter og Sars' seirende fortelling, var den som ble omfavnet av så vel det nye Venstre-regimet som befolkningen generelt. Et mer nasjonalromantisk narrativ ble gjeldende, ikke de konservatives narrative om kulturfellesskap og samarbeid mellom de skandinaviske nasjonene. Troen på en «Nationalaand» og ikke en materialistisk og institusjonell forklaring ble gjeldende som forklaring på Norges historie før 1814. Nasjonalfortellingen ga historien en mening og et mål, i form av løsrivelsen fra unionen. I senere norsk historie ble den kontinuerlige, robuste norske nasjonen som en fortelling om folkeånd, bondeidentitet og selvstendighet, vekst og fall.

⁵¹ Dahl, O. (1990), s.149

⁵² Dahl, O. (1990), s.149-150

⁵³ Fulsås, N. (1999), s.285

⁵⁴ Dahl, O. (1990) s.272

Har historie en identitetsskapende funksjon igjen i dag? Skrives det historie med en Sars-liknende fortelling og nasjonal bredde?⁵⁵ Vidsynt historieskriving og nærsynt historieforskning ser ut til å ha skilt veier i hundreåret etter Sars, men nasjonalfortellingen som en sjanger og et narrativ lever enda i moderne historiebøker.

Norsk historieforskning i nyere tid – problematisering av den moderne nasjonalfortellingen

Refleksjoner rundt fortellingen og historiefagets rolle i moderne tid

Etter sosialhistoriens framgang på 1960- og 70-tallet har historiefaget gjennomgått en stor endring, både i de nye faglige retningene, påvirket av sosialhistorien, men også i antall utøvende historikere og et fornyet behov for at historie skulle være relevant.⁵⁶ Historiefagets tendens til å ønske å være apolitisk og rent vitenskapelig ble nå utfordret av nye strømninger. Produksjonen av historieverker økte drastisk og diskusjonen rundt disse økte også. Hva slags rolle fikk nasjonalfortellingen i den «nye historien», og hvordan er den behandlet i perioden fram mot vår egen tid?

Edvard Bulls profetier i 1970

I 1970 i anledning Den norske historiske forenings 100-årsjubileums uttalte Edvard Bull (d.y.) seg om det han trodde ville bli fagets framtid.⁵⁷ Det grunnleggende spørsmålet i skriftet var hvorvidt historiefaget ville miste sin identitet i møte med de nye sosialhistoriske retningene innenfor antropologi, lokalhistorie, kjønnsforskning, sosiologi og flere andre. Han stilte spørsmål ved om historie vil beholde sin humanistiske identitet og selvstendighet eller miste sin gamle identitet og få en ny sosialhistorisk identitet. 25 år senere, i foreningens 125-årsjubileum i 1995 kom spørsmålet opp på nytt, og så tilbake på hvorvidt Bulls profetier hadde gått i oppfyllelse. Utover i jubileumsnummeret kommenterte flere ulike historikere sine svar på spørsmålet om historiefaget har måttet «...føye seg for sosiologene, statsviterne og økonomiene og gi opp sin humanistiske identitet, eller ble det snarere motsatt, at utfordrerne tilpasset seg [historiefaget]...». Redaksjonen i dette nummeret understrekte også at det store antallet historikere som skrev nasjonale historieverk etter 1970, ville forbløffet

⁵⁵ Fulsås, N. (1999?), s.292

⁵⁶ Myhre, J. E. (1995) s.16

⁵⁷ Imsen et al. (1995) s.2

Bull og at utviklingen av middelalderhistoriens og «foreningshistoriens» utvikling hadde preget faget mer enn moderne historie. Det kan hevdes at det nasjonale har og har hatt en sterk posisjon i det norske historiefaget, som i alle lands historietradisjoner. Som nevnt innledningsvis vil jeg ta for meg artiklene i bindet for undersøke det norske historiefaget og dets forhold til nasjonalfortellingen og det nasjonale innholdet i faget.

«I historiens hus er det mange rom»

I artikkelen «I historiens hus er det mange rom» av Jan Eivind Myhre, blir hovedtrekkene i norsk historieforskning mellom 1970 og 1990 gjennomgått. Myhre skriver at dette naturligvis er umulig å gå igjennom i nok detalj, både på grunn av artikkelens spalteplass og fordi han er «for nær [tidsperioden] til en moden analyse av historiografien». Myhre presenterer fire hovedtendenser i perioden; «profesjonalisering og institusjonalisering», «internasjonalisering», «sosial relevans» og «spredning og fragmentering». Innenfor internasjonaliseringen diskuterer han også Jens Arup Seip. Sammenliknet med sine kolleger, var Seip mest opptatt av norsk og nordisk historie med lite trang til sammenlikning med internasjonale eksempler. Han var nasjonal i sin historieforskning, men snarere internasjonal i sin politiske orientering.⁵⁸ Med andre ord mente Myhre sannsynligvis at norske historikere omfavnet utenlandske ideer og politikk, men holdt sin historieforskning innenfor Norges grenser. En kan spørre seg selv om dette kanskje var mer vanlig blant Seips samtidige kollegaer enn en skulle tro, og Myhre mente dette har endret seg etter 80-tallet.⁵⁹

I avsnittet om fagets relevans beskriver Myhre tiden før 1970 slik: «Fram til den annen verdenskrig var historiefagets relevans i Norge først og fremst forbundet med det store nasjonsbyggingsprosjektet, ispedd en innsats på unionstilhengernes og arbeiderklassens vegne. Dette store nasjonale prosjekt, fra Sars til Bergsgård, gled mer og mer i bakgrunnen etter annen verdenskrig.»⁶⁰ Videre skriver han om tonegivende historikere som Sverre Steen og Seip sin skepsis til den gamle Venstre-tradisjonen. Venstre-tradisjonen med opphav i Sars og Koht i sin «smigrende historie for nasjonalstoltheten» blir bare holdt i live av historikeren Kåre Lunden. Lunden holder tradisjonen fra Sars' tid med sine verker på 1980- og 90-tallet og svinger «den nasjonale fanen høyt». En kan kanskje si at Lunden dermed er

⁵⁸ Myhre, J. E. (1995) s.18

⁵⁹ Myhre, J. E. (1995) s.22

⁶⁰ Myhre, J. E. (1995) s.22

nasjonalfortellingens fremste forkjemper (i den Sars-ske tradisjonen) i den grad at han holder på mange av de samme verdiene og skriver normativt nærmest Sars (og Koht). Myhre mener likevel at Lunden var ganske alene om dette.⁶¹ Det nasjonale i historiefaget var også til stede i Seip og Steens verker, og mange andres verker senere, med sitt «karakteristiske helhetsgrep om nasjonalstatens Norges historie», men muligens ikke i samme grad som i Lundens verker.⁶² Myhre understreker at det nasjonale og nasjonalstaten fremdeles er en viktig formell og mental ramme for svært mange historiske framstillinger og at det nasjonale har langt ifra blitt borte fra historiefaget i Norge.

Myhre argumenterer for at spørsmålet om relevans til politiske spørsmål og «hittil usynlige grupper» ble for alvor viktig på 1960-tallet, og at det har vært mange forsøk på å finne et svar på hvordan historiefaget skulle være relevant siden den gang. Dette kan en kanskje få noen ideer om ved kun å se på Edvard Bulls profetier fra 1970, detaljert av redaksjonen i starten av tidsskriftet, hvor Bull la fram sin tro på at historiefaget ville bli mer uavhengig av nasjonalstaten.⁶³ For nettopp Lunden var det fagets «evne til å forholde seg til spørsmålet om nasjonal identitet» som definerte historievitenskapens sosiale relevans. Dette kan også ha vært et svar når spørsmålet dukket opp igjen på 80-tallet, med rot i en uro om spredningen innenfor historiefaget.⁶⁴ En ting som kan sies å være relativt klart, er at nasjonalfortellingen og historiefaget ut ifra Lunden og andres definisjon, ikke hadde vært like relevant i etterkrigstiden.⁶⁵ Ifølge Myhre var dette reaksjonen på historieskrivningens bruk til totalitære formål som førte til et verdifritt vitenskapsideal etter krigen.⁶⁶ Faget har likevel oppnådd noe relevans ved at det ikke lenger ser seg selv på en internalistisk måte, men en eksternalistisk måte, hvor det blir formet av samfunnet og politiske hendelser.⁶⁷ Med andre ord at det ikke lenger oppfatter seg selv kun ut ifra fagets egne synsvinkler, men også samfunnets syn på historiefaget.

Myhres fjerde hovedtendens; spredningen og fragmenteringen av historiefaget, førte til et behov for en samling av historiefaget, det vil si en syntese. Syntesen ble «lagt på dagsorden» av Francis Sejersted i 1989, og målet om syntese mellom de ulike grenene av historie førte til

⁶¹ Myhre, J. E. (1995) s.23

⁶² Myhre, J. E. (1995) s.23

⁶³ Imsen et al. (1995) s.1

⁶⁴ Myhre, J. E. (1995) s.23

⁶⁵ Myhre, J. E. (1995) s.22

⁶⁶ Myhre, J. E. (1995) s.23

⁶⁷ Myhre, J. E. (1995) s.27

et ønske om en sterkere konstruktiv ambisjon i faget.⁶⁸ For Sejersted skulle syntesen være «en form for metodologisk kollektivism», men det fantes flere andre retninger i søken etter syntesen. Både en samling av faget og en slags helhetshistorie var viktige for en syntese av alle delene av historiefaget. Da faget gikk vekk fra etterkrigstidens mål om verdifri vitenskap og empiri, kom fortellingen og helhetsforståelse av historie igjen på banen. Myhre avslutter med å se på historiefagets historie de siste tiårene som en svingning mellom spredning og syntese, hvor det for han har resultert i en «bindestrekshistorie» i hans egen tid.⁶⁹ Aschehougs norgeshistorie-serie kan sees som et uttrykk for syntese, en samling av en helhetlig historie over Norge med eksperter på ulike områder som forfattere. Serien kan sies å være en del av en lengre tradisjon i Norge med å lage flerbinds norgeshistorier.

I sin konklusjon trekker Myhre fram at historiefaget de siste tiårene før 1995 kan deles inn i to sider, muligens to skoler, med grunnlag i generasjonsskiftet mellom historikere som utdannet seg før og etter 1970-tallet og «nyhistorien». Han går ikke inn på noen klare kjennetegn på disse to skolene, men det er ikke usannsynlig at debatten utover 1970-tallet har skapt et skille i dagens historievitenskapelige miljø. Historikerne i etterkrigstiden og fram mot vår tid kan sies å være på leting etter en verdifri og empirisk historie og historiske fakta, også kalt historisk positivisme.⁷⁰ Deres ideer har mottatt kritikk på 1990-tallet av de som ikke har troen på at det finnes en faktisk historie som er skillbart fra historikernes konstruksjon eller fortelling. Hvis en følger Myhres tidligere uttalelser, kan dette sees som en svingning mot empiri og vekk fra syntese-fokus i historiefaget. Med kritikken mot konstruksjoner og fortellinger, følger da muligens en generell bevegelse vekk fra historiske sjangere som nasjonalfortellingen, som legger til rette for historiske synteser.

Når en med dette ser tilbake på Bulls profetier om fremtiden i 1970, kan det se ut som at han forutså at historiefaget ville deles og fragmenteres, og da uten den nasjonale identiteten i bunn. Men som Myhre trekker fram er de fremdeles samlet i samme hus, selv om det er mange nye grener av faget. Det ser heller ikke ut til at de har blitt noe mindre nasjonale, i alle fall er det ikke noe en kan si om de store norgeshistoriene til Aschehoug.

⁶⁸ Myhre, J. E. (1995) s.30

⁶⁹ Myhre, J. E. (1995) s.31

⁷⁰ Myhre, J. E. (1995) s.34

«Udsigt og innhogg»

Videre i 125-årsjubileumsnummeret skrev Sverre Bagge en artikkel, «Udsigt og innhogg», om utviklingen av norsk middelalderforskning. Tittelen er tydelig inspirert av Ernst Sars' «Udsigt over den norske Historie» fra 1873-1891 og Halvdan Kohts samling «Innhogg og utsyn» fra 1920-årene. Valget av tittel kan sees som et kompliment til Koht og hans forskning, eller kanskje et symbolsk valg, siden Koht (og Sars) inntar en sentral posisjon (midt) i de 150 årene med forskning som artikkelen handler om. Bagge skiller mellom de to forklaringsmodellene på historieforskningens utvikling; «kumulativ vekst» og «skiftende helhetsoppfatninger».⁷¹ Som Myhre legger Bagge frem skillet mellom «ekte» historie og historikers «fortelling» som skiftende måter å skrive historien på. Han nevner også at denne konflikten passer bedre med den «positivistiske historietenkningen i slutten av forrige århundre enn dagens teorier – praksis», som stemmer med Myhres beskrivelser av kritikken av etterkrigstidens positivisme i historiefaget. Myhres tanker om svingninger mellom empiri og syntese blir av Bagge kalt «pendelsvingning, mellom syntese og analyse, mellom aktørperspektiv og systemperspektiv og mellom forskjellige typer forklaringer».⁷² Nasjonalfortellinger faller da innenfor syntese, og Bagge definerer fortelling som en sammenhengende, integrert kronologisk fremstilling. Bagge peker på at selv om «det ofte er vanskelig å snakke om fremskritt i forskningen», så kan en, når en betrakter perioden under ett, se betydelige innslag av kumulativ vekst i faget. Det vil si en gradvis vekst med små fremskritt og foreldede modeller, en sakte forbedring av faget. Særlig er økt kjennskap til kildematerialer og nye metoder (eller raffinering av gamle metoder) tydelige tegn på fremgang i faget. Samtidig er det også lett å se endringer i helhetsoppfatninger og fremstillingsmåter i historiefaget, og det er vanskeligere å vise en klar fremgang i disse. Likevel er gamle forklaringsmodeller og helhetsoppfatninger klart foreldet når en ser på dem i dag.

Bagge poengterer at selvstendighetstapet og «gjenvinningen av den [selvstendigheten]» i 1814 har skapt et behov for en samlende fortelling som forklarer «landets «grandeur et decadence», (vekst og fall). Dette i kontrast til nasjoner som England, Sverige og Danmark som har en «lang tradisjon som enhetlige og uavhengige stater». Her har ikke Bagge gått i nok detalj om den norske fortellingen som på mange måter kan sies å være typisk for sin europeiske samtid fra 1814 til i dag. En mindre typisk bestanddel av den norske nasjonale

⁷¹ Bagge, S. (1995a) s.38

⁷² Bagge, S. (1995a) s.38

fortellingen er behovet for å ta stilling til de to ulike hovedperiodene i Norges historie: den selvstendige storhetstiden i middelalderen som endte «ulykkelig» i selvstendighetstapet, og foreningstiden i den dansk-norske staten som endte «lykkelig» i 1814. Likevel er dette på ingen måte noe som er unikt for Norge da mange andre mindre land i Europa opplevde en tidstypisk liknende selvstendighet og foreningstider. Antakelsen om at «alle seriøse forsøk på å forstå hovedlinjene i landets historie måtte derfor ta stilling til *forholdet* mellom de to periodene. Historiografisk gir det derfor god mening å behandle dem under ett.», kan sies å stemme, i og med at det store flertallet av norske helhetlige historieverker har gjort nettopp dette.

Om perioden 1840-1860 skriver Bagge at selv om Munch og Keyser var godt forstått i sammenheng med deres politiske samtid, har det vært lite internasjonal sammenlikning av deres verker i norsk historieforskning. Dette til tross for den klare påvirkningen fra den romantiske historismen i Tyskland, spesielt for Munch.⁷³ Kan det sies at den norske nasjonale historien fremdeles er utsatt for samme type analyser, mest norsk eller nordisk politisk analyse, og lite internasjonal komparativ analyse? Bagge fremhever to typer orienteringer som har preget den norske historietradisjonen opp mot vår egen tid: «...konsentrasjonen om den nasjonale historie og fremhevingen av den norske egenart...», og «...oppfatningen av Norge som mer demokratisk enn andre land og dens overveiende positive holdning til staten («Statens sunnhet er nasjonens lykke, statens undergang er dens ulykke»)).⁷⁴ En orientering om den norske staten og nasjonalstaten har i alle fall vært til stede blant historikere som Sars og Seip, men i mindre grad i mer sosialhistoriske verker, om enn alltid som en ramme og et helhetsperspektiv for historiefaget. Det kan ikke sies at dette er en unik norsk tendens, men tidstypisk for historiefaget i mange land og en følge av fokuset på nasjonalstaten de siste 100 årene.

I den neste generasjonen med historieforskning fra 1860 til 1905 trakk Bagge fram påvirkningen fra skandinavismen og utviklingstenkningens naturvitenskapelige teorier innenfor historiefaget. Det ble også beskrevet at «historien beveger seg ikke i klare brudd, men i gradvise overganger», og foreningstiden fikk en ny mening og viktighet i denne perioden mellom 1860 og 1910.⁷⁵ Bagge fulgte opp med å presentere Sars og hans helhetlige fortelling som den mest betydningsfulle i perioden. Som tidligere nevnt er det nettopp

⁷³ Bagge, S. (1995a) s.39

⁷⁴ Bagge, S. (1995a) s.41

⁷⁵ Bagge, S. (1995a) s.41

historien om foreningstiden og Sars' nasjonalfortelling som sies å være hans store bidrag til det norske historiefaget. Sars kan kalles «nasjonalfortellingens far», det er fra han nasjonalfortellingen som en sjanger har kommet (evt. kom) og et metodisk grep i moderne historiebøker. Ottar Dahl, kaller Sars' historiesyn for idealistisk, og Bagge sier seg enig med dette, særlig sammenliknet med de konservative og marxistiske historikerne samtidig og etter Sars' tid.⁷⁶ Sars' organiske forklaring på samfunnets utvikling, inspirert av utviklingsteorien til Charles Darwin, har i dag få eller ingen støttespillere. Det er hans nasjonalfortelling og dens etterkommere som kan sies å være den viktigste innflytelsen på historiefaget i dag. I nasjonalfortellingen til Sars er bindeleddet mellom middelalderen, foreningstiden og 1814 bøndene, og selve selvstendighetstapet (men også reisningen i 1814) var delvis forårsaket av det som Sars anså som den unike norske bondefriheten. «Bondearven» fra Sars er en del av hans historiesyn som ikke har blitt like irrelevant som for eksempel hans organiske forklaringsmodell. Bondefriheten og bøndenes identitetsbærende rolle vil jeg si er Sars' mest vedvarende bidrag til forståelsen av den norske identiteten. En kan si at det er en del av den kumulative veksten innenfor det norske historiefaget. Den identitetsbærende rollen til bøndene er langt fra unik internasjonalt, men bondefriheten kan sies å være relativt særegen i europeisk standard, spesielt sammenliknet med nabolandene Danmark og Sverige.⁷⁷ Kampen for bøndenes frihet er Sars' hovedlinje i foreningstidens historie, en kamp som ifølge han selv ble vunnet i 1814, og muligens igjen i 1884. Foreningstiden har fortsatt en underordnet betydning hos Sars, men opptakten til 1814 og bøndenes rolle kan sies å ha hatt hovedrollen i hans verker.⁷⁸

Bagge skriver videre omdanske Kristian Erslevs (1852-1930) metodelære som holder på at de «store, historiske «fortellinger» ikke [hørte] med til den egentlige forskning».⁷⁹ Erslev var en fremtredende dansk historiker rundt århundreskiftet og la mye av det metodiske grunnlaget for historieforskningen som skulle komme etter han. Både i Danmark og i Norge fikk en «et klarere skille mellom vitenskapelig og populær fremstilling» symbolisert ved den «nye norgeshistorien som kom ut i tiden før og under første verdenskrig med [den] karakteristiske

⁷⁶ Bagge, S. (1995a) s.42

⁷⁷ Bagge, S. (1995a) s.40

⁷⁸ Bagge, S. (1995a) s.43

⁷⁹ Bagge, S. (1995a) s.45

tittel *Norges historie fremstillet for Det norske Folk*», trolig en referanse til Munchs «Det norske folks historie».

Kildekritikken ble kjernen i faget, og omfattende synteser ble oppfattet som spekulative og mindre skrevet om i faget, til tross for at for eksempel Sars' fortelling kan ha hatt stor påvirkning i tiden etter 1905. Hans historiesyn førte til en bølge av kulturell nasjonalisme blant allmenheten i de første tiårene på 1900-tallet.⁸⁰ Tiden fram mot verdenskrigene skulle bringe både en ny fortelling og en ny svingning mot syntese blant norske historikere.

Det likevel verdt å merke seg at selve fortellingen og teoriene til Sars ble stemplet som lite brukbare, spekulative og idealistisk alt fra og med hans egen tid og utvilsomt også i stor grad i moderne forskning.⁸¹ Fortellingene som har fulgt i tiden etter Sars ser ikke ut til å ha delt dette stempelen. Kohts syntese av nasjonalfortellingen til Sars og den marxistiske tolkningen av norgeshistorien er et eksempel på en syntese i Bagges (og Myhres) tolkning, men er ikke dermed nødvendigvis uvitenskapelig, til tross for Erslevs uttalelse. Med andre ord kan nasjonalfortellingen sies å være en del av «syntese-svingninger» i historiefaget som har fulgt etter Sars' tid. Moderne forskning bruker fremdeles nasjonen og nasjonalstaten som en viktig ramme, og gjennom synteser er det fremdeles spor etter selv Sars' fortelling, kanskje mest hos historikere som Kåre Lunden (og til en viss grad Knut Helle). Myhre går også igjennom forskningen på eldre historie i Norge fram til 1995 og poengterer underveis syntese- og analysesvingningene i historiefaget (særlig i etterkrigstiden).

Både Myhre og Bagge tar stilling til fortellingen i norsk historieforskning, samt dens rolle frem mot i dag, og den rollen som 1800-tallets nasjonale historiarbeid har hatt for senere forskning. Redaksjonens og medforfatterens fremstilling av tidsrommet 1970-1995 legger vekt på flere ulike hovedtendenser, men behovet for syntese på slutten av perioden og den gjentatte relevansen knyttet til fortelling i historiefaget kan tyde på at den ikke vil forsvinne fra historiefaget eller historieforskningen med det første. Sjangerne nasjonalfortelling og fortelling er kanskje ikke de mest empiriske og analytiske, men heller noe som kan være typisk syntese-bevegelsen, siden fortellingen som sjanger kan forstås som syntesekapende.

Da Edvard Bull i 1970 snakket om den humanistiske identiteten til historiefaget, kan det i dag se ut som han snakket om den verdifrie analyse-fokuserte identiteten til historiefaget som kan sies å særlig ha blitt tydelig etter andre verdenskrig, mer enn den mer nasjonalfortelling-

⁸⁰ Bagge, S. (1995a) s.45

⁸¹ Bagge, S. (1995a) s.45

orienterte identiteten knyttet til Sars. Med andre ord er det ikke snakk om en helt verdifri vitenskap i praksis, for Bull og hans samtidige var også preget av den tidligere historiearven fra historikere som Sars og Koht, med andre ord av nasjonal historie og marxistisk teori. Selv hvis historiefaget er preget av en svingning mellom syntese og analyse, mellom de store fortellingene og vitenskapelig og verdifri analyse-historie, er nettopp historien til historiefaget ikke glemt av historikerne. Var fortellingen en del av det Bull så på som denne identiteten? Eller gikk skillet for han i hovedsak mellom et nøytralt, empirisk fokusert historiefag og andre relaterte fagområder?

En kan si at for Myhre og Bagge har ikke 1970-tallets inntog av sosialhistorie ødelagt historiefagets identitet. Historiefaget har kun fått nye aspekter. Syntese-svingningen som har fulgt etterkrigstidens empiri på 1980- og 90-tallet, har simpelthen inkludert sosialhistoriens spredning (og ikke fragmentering) i sitt program for syntese. I tillegg til et krav om helhetsoppfattelse av den norske historien og verdenshistorien, krevdes det nå en syntese og samling av de mange ulike (faglige) grenene av historie. Myhre oppsummerer tiden fra 1970 med å sammenlikne historiefaget i Norge med et stort hus med mange fløyer, men likevel «ett hus» det vil si ett samlet fag. Spredningen i emner trenger ikke nødvendigvis bety at faget fragmenterer, og det har siden 1990-tallet kommet «flere enn før inn fra fløyene og spiser sammen i stua» ifølge Myhre. Syntesens krav om «totalhistorie» har ført til en vid orientering i historiefaget, med integrering av økonomisk, demografisk, sosial, politisk og kulturell historie. Det er likevel lokalhistorien som Myhre gir hovedrollen i forsøkene på å skape en totalhistorie i Norge. Helhetsoppfattelser, syntese og fortelling synes å være flettet sammen i den siste svingningen i norsk historieforskning etter 70-tallet. Likevel har den sine kritikere, som er særlig kritiske til den positivistiske ideen om at en kan finne «sann» historie igjennom historikers verker. Denne kritikken retter seg også mot mer empiriske historikere, siden kritikerne, dels ontologiske konstruktivister, dels radikale relativister, ikke «ser noen historie (fortid) uavhengig av historikernes konstruksjon av den». Om Myhre og Bagges tanker om svingninger stemmer med virkeligheten, burde en kunne si at flere av forfatterne i norgeshistorie-serien til Aschehoug på 1990-tallet hadde tendenser til å skrive en slags syntese mellom sine fagfelt og det brede historiefaget, og å prøve å danne et helhetsperspektiv på Norges historie, snarere enn å konsentrere seg om en mer snever analyse av sine spesialfelt. Med historiefagets sterkere samfunnsmessige tilknytning etter 1970-tallet, av Myhre symbolisert av metodegrunnbøkene til Ottar Dahl og Knut Kjeldstadli i 1967 og 1992, har det blitt et større behov for en allmenn, lett forstått fortelling om norgeshistorien?

Blir dette reflektert i 90-tallets norgeshistorier? Hvis en lever i denne samme perioden der kritikken mot de store syntesene og fortellingen i økende grad står sterkt (igjen), burde det definitivt ha noe å si for hvordan nasjonalfortellingen eller Kåre Lundens Venstre-tradisjon blir behandlet innenfor faget. Eller står syntesens fortellingen fremdeles stødig, slik den kanskje gjorde i jubileumsåret 1995? Som Myhre uttrykker, kan det være vanskelig å vurdere sin egen samtid, og denne oppgaven fokuserer derfor på den siste av de «bindsterke norgeshistorier», som kom ut på 1990-tallet.⁸²

Det er ikke lett å svare på Edvard Bulls profetier fra 1970. det som kan sies er at når det kommer til det nasjonale innholdet i historiefaget og dens identitet, så er det ikke forsvunnet fra faget. Sett i lys av debattene som har handlet om nasjonal historie og nasjonalfortellinger de siste 30 årene, er det tydelig at det også er flere meninger om hva slags rolle nasjonen skal ha innenfor historiefaget. Ut ifra Myhre og Bagges skildringer er det likevel klart at det har en sterk rolle, særlig innenfor syntese-fokuserte historieverker. Det er nettopp slik nasjonalfortellingen kan kobles til syntese-bevegelsen innenfor historiefaget som kan tyde på at den har fått en sterkere posisjon etter 70-tallet. Nasjonen og nasjonalfortellingen kan også sies å ofte ha en rolle og en lang historie innenfor norgeshistorie-skriving. En kan si at Jakobsen utfordrer denne statusen med et mer modernistisk syn på norgeshistorien, men at det fremdeles er nasjonalfortellingen som sjanger som dominerer innenfor norgeshistoriene.

⁸² Myhre, J. E. (1995) s.31

Kapittel 3 – Idehistoriens nasjonalfortelling

Nasjonalfortellingen eller fortellingen om den norske nasjonens historie oppstod på 1800-tallet, men kan en fremdeles finne det igjen i moderne norsk historieforskning? I så fall, i hvilken grad er moderne forskeres historieverker formet av en 200 år gammel nasjonalfortelling? Hvilke likheter og ulikheter har Øystein Sørensen «Kampen om Norges sjel» med Sars' nasjonalfortelling? Kan en finne ut mer om Sørensen nasjonalfortelling og det moderne historiefaget ved å se på essayer som Kjetil Jakobsens «Identitetsmakt»?

«Kampen om Norges sjel»

«Kampen om Norges sjel» tar for seg de to sidene i kulturkampen på 1800-tallet og utviklingen av de to kulturelle sidene fra grunnloven i 1814 og unionsoppløsningen i 1905. Øystein Sørensen går i detalj i det norske idehistorien på 1800-tallet og dens to tilsynelatende oppopperende sider, den «rasjonalistiske» og den «idealistiske». Hvor den rasjonalistiske stod for opplysningsidealene slik de fremstod i 1905, tradisjonell elitistisk kultur, og en fornuftig og uromantisk krigsmotstand i året 1905, en «pragmatisk orientering preget av det vi kan kalle sunn fornuft». ⁸³ Mens Sørensen definerer den «idealistiske» retningen som en «kompromissløs nasjonal heroisme med sterke romantiske innslag». ⁸⁴

Nasjonalromantikken

I «Kampen om Norges sjel» beskrives Norges nasjonalromantikk og begynnelsen på en nasjonalfortelling som jakten på det egentlige norske. I 1819 ble «det egentlige Norge» definert av Mauritz Hansen i boka «Luren». Han tegnet et bilde av hovedtrekkene i den norske nasjonalromantikken. ⁸⁵ Det egentlige Norge eksisterte «langt oppe og langt borte og langt inne i Gudbrandsdalen», personifisert i en fri og belest (på norsk historie) bonde, av «ren» slekt fra det gamle Norges konger, bosatt i et storslått landskap. Båndet til den norske middelalderhistorien og kongene, samt det «rene» aspektet av nordmennenes herkomst, blir senere reflektert i Keyser og Munchs arbeid, da nasjonalromantikken var mer utbredt. I tillegg vokste nok Keyser og Munch opp i denne tidlige fasen av nasjonalromantikken og tok

⁸³ Sørensen, Ø. (2001), s.409

⁸⁴ Sørensen, Ø. (2001), s.409

⁸⁵ Sørensen, Ø. (2001), s.163

det til seg da deres verker sammenfalt med nasjonalromantikkens mer brede og folkelige strømning. Nasjonalromantiske forestillinger var til stede før, i og etter 1814 i mindre skala, før en bred strømning på 1840- og 50-tallet. Ideen om det egentlige Norge som langt ute på landet eller oppe i Gudbrandsdalen med bonden som identiteten, er kanskje en av de tingene som går igjen i hele den norske historieskrivingen og den nasjonale kulturen.

«Ahnelse om en uendelige Forbindelse» var kontinuiteten i historien, skrev danske Heinrich Steffens, og gjennom «Ahnelsen» kunne en begripe både tidsalderen og en tenkemåte som hørte til datiden.⁸⁶ Dette ble uttalt i 1802 og fikk store følger i en dansk idé om «det egentlige», lenge før en norsk variant. Den norske varianten skulle først dukke opp under napoleonskrigene, men de handlet begge om det samme, nemlig bøndene. I «Kampen om Norges sjel» settes nasjonalromantikken i et spenningsfylt forhold mellom de tradisjonsbærende bøndene og intelligensens moderniseringsprosjekt. Alt fra starten av perioden blir modernisering og byer sett på som sentre for ikke-norskhet og kulturell utblanding av nasjonalromantikerne. For dem hastet det å hente ut de «åndelige skatter» som måtte oppdages og utforskes, også kjent som «Den nasjonalromantiske oppgaven». Det spesielle ved den norske nasjonalromantiske oppgaven var kanskje at den måtte skje raskt og på bred front etter 1814 for å motstå utfall fra den sterkere svenske unionspartneren, for eksempel kong Karl Johans politiske kamp for egen vetorett i norske saker. Den måtte bli «akseptert og anerkjent av alle nordmenn».⁸⁷

I miljøet der verkene til Peter Christian Asbjørnsen og Jørgen Moe ble utgitt i på 1840-tallet ble folkediktning sett på som det klareste uttrykket for «folkeånden» og folkets historie. Det ble ment at det var med folket som forfatter at nasjonalidentiteten ble beskrevet, i form av folkediktningen.⁸⁸ For historikere var folkediktningen spor fra sagatiden i både fortellerstil og historisk innhold. I deres eventyr ble Askeladden en representant for den norske folkekarakteren og det norske nasjonen, en hemmelig brilliant mann som likevel ble hundset og trakassert av de rundt han. Folkekarakteristikken ble slik en representant for Norge igjennom historien. Grunnmuren i den norske identiteten, «folklore», måtte «bearbeides for å bli reelt, forløst og samlende norsk».⁸⁹ Etter hvert ble denne formen for bearbeiding kritisert for å forvrengte «folklore» for å nå politiske mål. I årene rundt 1820, da norsk selvstendighet

⁸⁶ Sørensen, Ø. (2001) s.165

⁸⁷ Sørensen, Ø. (2001) s.168

⁸⁸ Sørensen, Ø. (2001) s.193

⁸⁹ Sørensen, Ø. (2001), s.196

og grunnlov ikke lenger var direkte truet, gjorde blant annet denne kritikken at det ikke lenger var en samlet «nasjonal» politisk og kulturell front.

Samtidig beskrives en motstående ide-gruppe, konsentrert rundt eliten, og det som skal bli det politiske partiet Høyre. Mot «Venstres demokratiske prosjekt» settes «Neo-elitismen» og det som tidligere er kalt den venstreorienterte og den høyreorienterte nasjonalfortellingen.

Sørensen beskriver begge sidene ganske nøytralt og er tosidig igjennom hele boka. Den beskriver et ide-Norge delt i to deler, men med felles røtter. Som en «fortelling» er boka et kronologisk narrativ som samtidig legger vekt på tidligere strømninger, personer og ideer, også utenlandske. Boka er en fortelling om Norges nasjonale idehistorie, i den grad at den handler om det som skal være den nasjonale identiteten. Konfliktlinjene i nasjonalromantikken og det nasjonale blir understreket i boka, men den velger ikke side om hva som er «riktig» og «norsk». Sørensen beskriver personer og ideer som kan ha hatt et felles ideologisk opphav, deres egne ideer og konkrete mål. For eksempel beskrives det hvordan nasjonalromantikken ble et verktøy for folk som Munch og Aasen, som endte opp på hver sin side i både språksaken og kulturkampen. «Nasjonalfortellingens» og kulturkampens opprinnelse var i samme bevegelse, altså nasjonalromantikken og den tidlige norske nasjonalismen tidlig på 1800-tallet.

En «vinner»-fortelling?

Avslutningsvis uttrykker forfatteren at det var opplysningsidealene, fornuften og rasjonalisme som seiret over heroisk nasjonalistisk overmot i 1814 og i 1905, og som la grunnlaget for den nye norske staten. En kan kanskje si at dette er Sørensens nasjonalfortelling, en fortelling hvor rasjonalisme og nasjonalisme er i konflikt. I boka kan de to sidene i kulturkampen ikke deles i rasjonalisme og nasjonalisme, da de inneholder begge deler. I tillegg stykker han opp bestanddelene, nevnt ovenfor, i en konservativ og en radikal side i for eksempel målstriden. En kan si at det er en nasjonalfortelling som bygger på kompromiss fra begge sider, og boka går i detalj på strømningene innenfor og mellom de to sidene. Det er heller de to strømningene, rasjonalistisk og idealistisk som er grunnlaget for todelingen. Måten han maler de to sidene på i tiden mot 1905 er relativt lik, men den idealistiske siden kan virke overraskende krigshissing for en moderne leser. I Sørensens ord var det «en pragmatisk,

bondsk form for opplysningstenkning», eller «den sunne fornuft seiret».⁹⁰ Den romantiske krigshissingen ble nærmest et politisk verktøy i forhandlingene i 1905, som det også kan sies ha vært i 1814. I dette kan en ane en form for sympati eller identifisering med et «asjonelt Norge i Sørensen's bok, med en nasjonalfortelling om disse ideenes kamp for å styre Norges fremtid, både i 1814 og 1905, til dels på lag med og til dels i motsetningsforhold til de idealistiske ideene.

En kan også peke på likhetene mellom hovedrollen til en «pragmatisk, bondsk norsk tenkemåte» i Sørensen's bok og tidligere tiders vekt på nettopp bondebefolkningens tenkning, kultur og rasjonalitet i nasjonalfortellinger og historieverk. Sørensen begynner idehistorien med «Et folk av bønder», hvor han slår fast at nordmenn er et folk av frie, opplyste og selvstendige bønder, om ikke fysisk, så mentalt og kulturelt. For 200 år siden fant denne ideen for alvor grobunn, og den har preget norsk tankeliv siden som en sosial kraft. «Ikke minst har den preget våre forestillinger om oss selv – om den norske nasjonen», hevder Sørensen.⁹¹

Internasjonale sammenlikninger

Først i siste del av boka kommer en sammenlikning med det internasjonale, nemlig tilfellet i Irland, som kan likne Norge på mange måter i den nasjonale utviklingen på 1800- og starten av 1900-tallet. Den irske unionsoppløsningen gikk derimot ikke like fredelig for seg som den norske. Boka viser likheter med styrkeforholdet til naboene og unionspartnerne, England og Sverige, men «opplysningsverdiene» seier over «heroisk overmakt» sikret i Norge en fredelig utgang av unionen, eller i det minste gjorde den mulig. En eskalert militær innblanding i 1814 og 1905 kunne ha hatt liknende dramatiske konsekvenser for Norge. Sørensen trekker fram den blodige irske selvstendighetskrigen og det anspente forholdet til England i ettertid som et moteksempel til den norske rasjonelle seieren. Bortsett fra dette er det lite internasjonal komparativ analyse igjennom boka. Fokuset er på en todelt kronologisk fortelling om den norske nasjonen.

Sørensen beskriver nasjonalismen som «den viktigste idestrømningen i det lange 1800-tallet», men stipulerer at det ikke er snakk om samme nasjonalisme som en snakker om i

⁹⁰ Sørensen, Ø. (2001), s.420

⁹¹ Sørensen, Ø. (2001), s.7

dag.⁹² Han deler den inn i politisk, kulturell og følelsesmessig nasjonalisme. Utover dette knytter Sørensen den statsborgerlige nasjonsoppfatningen til opplysningsideer og det rasjonelle, og den etniske nasjonsoppfatningen til romantikken og idealismen.

Sett i forhold til «Writing national histories» har utviklingen av nasjonalidentiteten og kampen om Norges sjel likhetstrekk med for eksempel den nasjonale historieskrivningen i Frankrike. Ved å gi den rasjonelle og opplysningstids-relaterte nasjonalideen den seirende rollen, knytter han Norges 1800-talls nasjonale diskusjoner til den statsborgerlige nasjonalismens hjemland, Frankrike. Boka illustrerer klart hvordan de to nasjonsoppfatningene, den etniske og den statsborgerlige, begge har blitt anvendt i Norge. På den måten er det kanskje mer riktig å si at Norge har trekk fra både tysk og fransk nasjonal identitet. Uttrykt på en annen måte er det nettopp fordi det er den opplyste bonden som er nasjonalsymbolet til Norge at Norge inntar en mellomposisjon mellom de to nasjonaloppfatningene. Idehistorien i Norge er preget av «en romantisk, modifisert, pragmatisk og bondsk opplysningstradisjon» i den nasjonale ideutviklingen.⁹³ Denne oppfatningen av ideutviklingen passer godt med bokas todelte fortelling om idestrømningene på 1800-tallet. Den gir en form for dualistisk fortelling av den norske nasjonen, hvor de to ideologiske grupperingene dukker opp som ulike bevegelser. En fortelling med to sider fra intelligentsiaen og patriotene, målstriden, Venstre og Høyre og til slutt unionsoppløsningens krigshissere og pragmatikere. I motsetning til hva tidligere forfattere av nasjonalfortellinger kan ha ment, mener Sørensen at en mister synet av særpreg og unike aspekter om «vi bare er opptatt av å betrakte den norske nasjonsbyggingen som en lang og rett linje».⁹⁴ Han er kritisk til en nasjonsbyggende kontinuitet i patriotismen før og etter 1814, ulikt for eksempel Sars. Nasjonalfortellingen til Sørensen har en ny stil og en grunnleggende todeling opp igjennom de ulike periodene, som skiller den fra andre nasjonalfortellinger, som Sars', men den er like fullt en nasjonalfortelling.

«Identitetsmakt»

En kritikk av nasjonalfortellingen kom fram i tidsskriftet Agora i 2002, der Kjetil Jakobsens vurdering av Sørensens idehistoriske verk «Kampen om Norges sjel 1770-1905» ble trykket. I sitt essay, med tittelen «Identitetsmakt», går Jakobsen gjennom boka til Sørensens

⁹² Sørensen, Ø. (2001), s.10

⁹³ Sørensen, Ø. (2001), s.21

⁹⁴ Sørensen, Ø. (2001) s.23

ideologiske bakgrunn, struktur, person- og emnefokus og sjanger. Her må det nevnes at essayet går ut ifra og starter med en påstand fra Francis Sejerstedt som en kan si ikke er riktig; om at «I Skandinavia er nasjonalfortellingen en særnorsk sjanger. Svenskene har ingen tradisjon av liknende art, danskene bare spredte tilløp.»⁹⁵ «Nasjonalfortellingen» Jakobsen snakker om er de bredt anlagte flerbinds norgeshistoriene som er utgitt etter 1800-tallet. Det er i Danmark derimot utgitt flere av slike verker, og er derfor ikke et særnorsk fenomen. I tillegg kaller Jakobsen land som Sverige, Danmark og Portugal for «Europas eldste nasjonalstater»⁹⁶, til tross for at nasjonalstaten kan sies å være en relativt ny oppfinnelse i forhold til disse statenes historie.

Jakobsen sammenlikner også boka med den han kaller «den etablerte «nasjonalfortellinga»», altså tidligere norgeshistorier, ofte skrevet av «ledende universitetshistorikere». Han kritiserer Sørensen for å ikke gå langt nok i sin bok, «Det som forundrer meg, er hvor lik framstillinga likevel er den etablerte nasjonalfortellinga.»⁹⁷ Aktørene det er lagt vekt på, er de samme som tidligere norgeshistorier har tatt for seg, og det kommer fram lite nytt innenfor fagfeltet. Jakobsen viser også til «skillet mellom hva som hendte og de historiene som fortelles om hva som hendte»,⁹⁸ og deres til dels problematiske stilling.

Jakobsen skriver at Sørensen ikke har et nyansert nok bilde av den ideologiske hegemonikampens regimer og historieproduksjonens rolle i denne. Sørensens syn på politiske ideer og interesser blir kritisert for å være for naiv, og blir sammenliknet med den «Seipske» og den sosialhistoriske synsvinkelen. Mesteparten av kritikken ligger i at Sørensen ikke går nok i detalj til den nære forbindelsen til nasjonalfortellingen som boka har. Særlig formen eller sjangeren til boka er nær nasjonalfortellingen, slik Jakobsen definerer det. Sørensens mangel på «et normativt prosjekt», og «vilje og framdrift» i sin fortelling, gjør at teksten «mangler sjel». For Jakobsen ville en bok med en komparativ form vært bedre egnet for en analyse av perioden, særlig i forhold til sammenlikninger med andre lands idehistorie i perioden. Jakobsen uttrykker også et ønske om å «sprengte» sjangeren nasjonalfortelling og dermed oppnå mer «interessante tekster».⁹⁹ I så fall virker det som at Sørensen havner mellom analyse og syntese, mellom en verdifri analyse av perioden og en historisk fortelling som omhandler kulturkampen, begge med lite nytt i kunnskapsinnhold i forhold til tidligere

⁹⁵ Jakobsen, K. (2002) s.311

⁹⁶ Jakobsen, K. (2002) s.311

⁹⁷ Jakobsen, K. (2002) s.319

⁹⁸ Jakobsen, K. (2002) s.319

⁹⁹ Jakobsen, K. (2002) s.320

norgeshistorier. Sørensen to analytiske grep, om hegemonikampen i kulturen og todelingen av nasjonsidentiteten i opplysning og romantikk, får også kritikk. For Jakobsen oppleves skillet mellom «opplysning» og «romantikk» til tider som meningsløst, da de fleste enkeltpersonene blir klassifisert som «begge deler». Avslutningsvis blir det beskrevet hvordan opplysningen vant i Norge, både ved unionsoppløsningen i 1905 og kulturelt. For Jakobsen førte dette til «et evig og uavsluttet folkeopplysningsprosjekt der så vel kunst som vitenskap innordner seg det nasjonal-demokratiske «fellesskapet»». Norge ble «humanistenes største laboratorium» og «deres mest vellykka eksperiment», ifølge Jakobsen på grunn av en mangel på en eldre kulturform som kunne gjort motstand. Norge var et «tabula rasa» for lærere på alle nivåer, særlig ettersom «det fantes ingen sosiale lag med kulturell kapital nok til å motsette seg den opplysningshumanistiske omforminga».¹⁰⁰

Noe av kritikken til Jakobsen kan tolkes som at han kritiserer Sørensen for å ikke gå nok inn i fortelling-aspektet, med individer som er «tekst og atter tekst» og lite behandling av forholdet mellom aktørenes handlinger og tanker. Sørensen bok blir beskyldt for å ikke være like spennende som en nasjonalfortelling, og heller ikke interessant nok som en ny verdifri analyse av perioden. Det finnes flere sammenlikninger med (Jens Arup) Seip i teksten til Jakobsen, hvor han sammenlikner deres analyse og form, og Sørensen kommer ikke godt ut av sammenlikningen med disse aspektene. På en annen side er en del av kritikken også rettet mot «fortellingen-sjangeren» i seg selv og at Sørensen ikke har noe nytt å komme med i forhold til den etablerte fortellingen. Samlet sett kan det sees som en kritikk av både syntese- og analyse-delen av boka, men Jakobsens skepsis til nasjonalfortellingen som sjanger er likevel svært tydelig. Nasjonalfortellingen fremstår som gammel og sliten, og en mer foretrukket drøftende framstilling ville ha brutt med nasjonalfortellingen hevder Jakobsen.¹⁰¹ Han savner særlig sammenlikninger med andre nasjonalstater og deres prosesser rundt den nasjonale identiteten. Den norske utviklingen på 1800-tallet er definitivt ikke unik innenfor den nasjonale identiteten og den nasjonale kulturen. Det er mulig at Jakobsen tilhører gruppen kritikere som Myhre nevner i sin artikkel i Historisk Tidsskrifts 125-årsjubileums. Jakobsen er stiller seg tvilende til fortellingen som sjanger, særlig til dens nytte kontra drøftende former for historieverker. Det kan også være et essay som, i likhet med Myhres svingningstolkning, er en del av en svingning mot analyse som kritiserer et syntese-verk.

¹⁰⁰ Jakobsen, K. (2002) s.331

¹⁰¹ Jakobsen, K. (2002) s.322

Men som tidligere nevnt er Jakobsens kritikk av Sørensen mer kompleks enn dette enkle skillet.

Pensjonering av nasjonalfortellingen?

Fra Jakobsens essay kan en se både at nasjonalfortelling, slik Jakobsen definerer den, fremdeles er viktig i historiefaget. Hans samtidige kritikk av nasjonalfortellingen kan forstås som at dette både er en kritikk av mangelen på ny kunnskap og nyvinningene i boka, men også en kommentar om hvordan nasjonen har formet historiefaget. Sørensen kritiseres for å inkludere svært lite om andre nye nasjonalstater utenom «noen avsluttende strøtanker» om Norge og Irland og deres forhold til (de tidligere) unionspartnerne sine.¹⁰² Mangelen på internasjonal komparativ analyse som er noe en kan kjenne igjen fra tidligere norske historikere og norske historiske verker. For eksempel kommenterer Bagge at mye av det historiske arbeidet om Keyser og Munch og deres rolle i norsk historie og politikk er skyldig i den samme mangelen på internasjonal sammenlikning.¹⁰³ Mange har analysert Keyser og Munchs politiske tilhørighet, påvirkning og samtid, men få har kastet blikket utenfor Norges grenser og sammenliknet med andre nasjoners historikere i samme periode eller senere.

Jakobsens kritikk kan dermed sees enten som et resultat av en mer modernistisk svingning mot empiri i moderne historieforskning, eller en kritikk som er innenfor den samme syntesebevegelsen som Myhre og Bagge beskriver. Uansett kan det se ut som at nasjonalfortellingen er under kritikk av nyere historikere som Jakobsen, mens den fremdeles er flittig brukt, indirekte eller direkte av historikere som Sørensen. Med eller uten det «Venstre-ideologiske» innholdet til Sars, er nasjonalfortellingen som sjanger og ramme fremdeles viktig for moderne historikere. Både som ramme for historiske verker og som en ramme for kritikk og sammenlikning med tidligere tiders historie. I sitt essay kan Jakobsen virke mer modernistisk enn sine samtidige, noe som kan ha noe med hvor sterk hans kritikk av nasjonalfortellingen er. Samtidig er det også sannsynlig at Jakobsen ikke er alene i sin kritikk av nasjonalfortellingen, uavhengig om han er en del av en svingning mot analyse eller ikke.

Schwach og Stråth argumenterer også for at en ny orientering av historiefaget er nødvendig, som ikke baserer seg på nettopp metodologisk nasjonalisme, og at historikere må bedrive

¹⁰² Jakobsen, K. (2002) s.321

¹⁰³ Bagge, S. (1995a) s.41

større selvrefleksjon rundt historisk metode og teori.¹⁰⁴ En kan si at dette er det samme som Jakobsens ønske om å ikke lenger basere historiebøker på nasjonalfortellingen.

Oppsummering

«Kampen om Norges sjel» tar for seg en periode i norsk historie som sannsynligvis har hatt mest å si for den nasjonale identiteten og for det norske historiefagets videre utvikling. Sørensen hadde fått i oppgave å skrive en idehistorisk norgeshistorie, en nasjonalfortelling som tok for seg ulike ideer om den nasjonale identiteten og kulturkampen ut over 1800-tallet, og dette har han lyktes med. Han legger fram sin nasjonalfortelling som en todelt fortelling om to retninger i den norske kulturen, en preget av romantikkens ideer og en av opplysningstidens ideer. Den identitetsbærende rollen til både bøndene og eliten blir beskrevet som sammensatt, med både nasjonalromantiske og opplysningstidens ideer involvert på begge sider av kulturkampen. Den norske selvstendighetens begynnelse i 1905 beskrives av Sørensen som en seier for opplysningsideene. Han mener også at det er opplysningsideene som vinner i kulturkampen, med den nasjonale identiteten basert på bøndene i Norge som den seirende. En kan si at han også tar parti for denne siden av kulturkampen siden han også beskriver Norge som «et folk av bønder»¹⁰⁵. På denne måten har han noe til felles med nasjonalfortellingen til Sars, hvor den nasjonale identitetens kontinuitet i unionen med Danmark nettopp avhenger av bøndene. Sørensen legger fram en tanke om den opplyste bonden som den nasjonale identitetens representant, også i tiden etter kulturkampen. Dette kan oppleves som en fortsettelse av Sars' nasjonalfortelling i tiden etter hans levetid.

Når en ser på det moderne historiefaget i Norge, kan en si at Sørensens nasjonalfortelling er en syntese av de to sidene av kulturkampen på 1800-tallet. Det at det er opplysningstidens ideer som seirer og styrer landet etter 1905, kan sies å peke mot en tilknytning til den verdifrie historieforskningen. Men siden opplysningstidens ideer har mer til felles med det moderne historiefaget enn de nasjonalromantiske ideene som er beskrevet i «Kampen om Norges sjel», kan dette også sies om hele historiefaget i seg selv. I sitt essay påstår Jakobsen at boka har mye til felles med den etablerte nasjonalfortellingen, og at den ikke gir noe nytt til historiefaget. Dette kan en også se på som en beskrivelse av historiefaget i seg selv og at det

¹⁰⁴ Schwach, V. & Stråth, B. (2008), s.177

¹⁰⁵ Sørensen, Ø. (2001) s7

ikke skiller seg mye fra tidligere historieforskning. Sørensen idehistorie er en nasjonalfortelling, men må nesten være det for å være en norgeshistorie. Mangelen på sammenlikninger med andre land er ikke nødvendigvis noe som savnes i en norgeshistorie, og nasjonalfortellinger, som Sars, inneholder også få sammenlikninger. Sørensen nasjonalfortelling har både likhetstrekk og ulikheter med Sars' nasjonalfortelling, og særlig vekten på bøndenes rolle i en kontinuerlig norsk nasjonal identitet, er et sterkt likhetstrekk i «Kampen for Norges sjel».

Kapittel 4 - Knut Helle og norgeshistorie

Prosjektbeskrivelse av Aschehoug-serien

«Hver tid trenger *sin* historie». Slik åpner første bok i Aschehougs Norgeshistorie på 1990-tallet, «Fra jeger til bonde 800 e.Kr». ¹⁰⁶ Det er redaksjonen, ledet av Knut Helle, som presenterer programmet i serien på elleve bøker. «Vårt mål med *Aschehougs Norgeshistorie* er å fremstille landets og folkets historie for vår tids lesere. Hvordan gjør vi det?». Redaksjonen gir svar på spørsmålet i fire hovedperspektiver som skal forme bøkene som helhet og gi dem en intern kontinuitet. Hovedhensikten synes å være å skrive «den nye Norgeshistorien» med en klar helhetlig kontinuitet, en syntese av de ulike perspektivene som har utviklet seg siden 1970-tallet. De fire hovedperspektivene er rangert i følgende rekkefølge; et internasjonalt perspektiv på den norske historien, den økologiske historien, sosialhistorien («*hele befolkningens historie*»¹⁰⁷) og mentalitetshistorien. Særlig en mangel på det internasjonale perspektivet i norsk historieforskning er nevnt tidligere, blant annet av Myhre. ¹⁰⁸

«Samfunnshistoriske synteser»

«Norske historikere tar ganske ofte på seg å skrive denne type fremstillinger på forskjellige nivåer. Oftest dreier det seg om lokalsamfunn i form av by- eller bygdehistorie, men ikke sjelden også om regioner og landsdeler og om hele nasjonen, staten eller riket.»¹⁰⁹ I festskriftet «Den kritiske analyse» går Helle igjennom mye av sin teori bak syntesebyggingen i Aschehougs norgeshistorie-serie, «Samfunnshistoriske synteser». Han forklarer den overordnede teorien for modellen som skal forme helhetsperspektivet, hvilket han ser for seg som en samfunnshistorisk syntesemodell, en syntese om historien til et helt samfunn.

Samfunnshistorien i Norge gjorde at sosialhistorien kom tidlig i gang sammenliknet med andre historiegrenener.¹¹⁰ I festskriftet tar Helle også opp hva som skal til for å skrive en syntese av et helt samfunns historie, det Helle kaller «samlende fremstillinger av hele samfunns historie».¹¹¹ Det er selve historien til et samfunn som ligger til grunn for tittelen og

¹⁰⁶ Lillehammer, A & Helle, K. (1994), s.7

¹⁰⁷ Lillehammer, A & Helle, K. (1994), s.7

¹⁰⁸ Myhre, J. E. (1995) s.20

¹⁰⁹ Helle, K. (1994) s.126

¹¹⁰ Myhre, J. E. (1995) s.26

¹¹¹ Helle, K. (1994) s.126

for hva han vil undersøke, ikke bare samfunnshistorien fra tidlig 1900-tallet. Han går gjennom tidligere syntese-historier i norsk historieskriving, deres helhetsmodeller og dagens historikers synspunkter samt påvirkninger av disse. Fokuset til Helle er hvordan en samfunnshistorisk syntese kan oppnås, og dens tidligere historie og tidligere synteseforsøk i norsk historieforskning.

Selv om syntese ikke er et klart begrep i historisk teori, er det «enighet om at den bør utgjøre et sammenhengende hele som gir dypere innsikt enn en mekanisk eller encyklopedisk sammenstilling av enkeltheter eller deler».¹¹² Samtidig må den ikke være for virkelighetsfjern og «avspeile virkelige sammenhenger og mønstre i historien». I historieskriving er syntesen relativ, «den kan forekomme på forskjellige nivåer», den kan brukes i alt fra makro- til mikrohistorie, på nasjonalt nivå eller som en personbeskrivelse.¹¹³ Ifølge Helle kan en utvide syntesen «til det altomfattende i tid og rom», og må dermed ha strenge retningslinjer for den.

«Samtidig ser det ut til at vi er inne i en av de periodene da kravet om syntese i historieforskningen og historieskrivningen er økende»,¹¹⁴ reflekterer Helle, på samme måte som Bagge og Myhre noe senere i Historisk Tidsskrifts jubileumsnummer. I Historisk Tidsskrifts jubileumsnummer blir det presentert en hypotese om svingninger mellom analyse og syntese i historiefaget, hvor forfatterne Bagge og Myhre mener vi er inne i en synteseperiode. Helle er enig i denne teorien, men han går ikke inn på en mer detaljert beskrivelse på dette enn det som er nevnt over.

Helle trekker også fram hvordan forsøk på å skrive samfunnshistoriske synteser og om den store sammenhengen har hatt en sentral plass i norsk historie i de to foregående århundrene. Ikke sjelden tar historikere på seg å skrive slike synteser, enten det gjelder små eller store samfunn. Fra og med Rudolf Keyser og P. A. Munch har det vært viktig å «gripe de store sammenhengerne i den hjemlige samfunnsutviklingen»¹¹⁵ godt hjulpet og formet av samtidens politikk og forestillinger. Av disse synteseforsøkene og deres påvirkning på historiefaget trekkes særlig den nasjonalhistoriske og marxistiske frem. Helle sier også det er «neppe for sterkt sagt at en nasjonalhistorisk syntese har vært tilstrebet i særlig grad gjennom

¹¹² Helle, K. (1994) s.126

¹¹³ Helle, K. (1994) s.126

¹¹⁴ Helle, K. (1994) s.125

¹¹⁵ Helle, K. (1994) s.127

flere historikergenerasjoner her i landet» spesielt med hensyn til den nasjonale historiske syntesen.¹¹⁶

«Dette gjelder fremfor alt vår eldste historie, middelalderhistorien, og da som er en klar følge av den identitetsbyggende oppgaven historieskrivningen tok på seg i den unge nasjonen etter omveltningen i 1814».¹¹⁷ Sars kan sies å ha blitt formet av sitt «hjemlige politiske system og forestillinger», om enn med en «bevisst idealistisk og evolusjonistisk historieoppfatning» som kom av 1800-tallets europeiske tenkning. Når en ser tilbake, kan det se ut som at «den identitetsbyggende oppgaven» begynte å falle fra etter 1905 og ebbet fullstendig ut etter andre verdenskrig. I Myhres tolkning svingte det da mot en verdifri, empirisk historievitenskap, og så langt som mulig uten tilknytning til politikken.¹¹⁸ Med den nevnte returen til syntese i moderne tid, har den nasjonalhistoriske syntesen kommet tilbake med denne?

Marxistisk tradisjon og historisk materialisme er derimot det som har bidratt mest til syntese-fremstillinger «i vårt århundre» uttaler Helle, om enn med et «ikke-dogmatisk brukerforhold til marxistisk tankegods». Den marxistiske påvirkningen, mener Helle likevel er klar blant historikere i hans generasjon, han selv inkludert, av de som «har gått kritisk til verks mot det de oppfatter som empirisk uholdbare marxistiske vinklinger av norsk samfunnsutvikling».¹¹⁹ Hvis historikere i Helles generasjon definerer seg selv i kritikk av modellen, men ser dens nytte, vil det da si at få eller ingen lenger bruker dens teorier som grunnlag for sitt historiesyn, eller at den er en uuttalt del av deres teoretiske bakgrunn?

Strukturfunksjonalistisk historie og institusjonshistorie

Som i første bind av Aschehoug-serien legger Helle vekt på den økologiske historien som et viktig moment i den lange norgeshistorien, og et element av kontinuitet gjennom historien i Norge. I «Fra jeger til bonde 800 e.Kr» nevner han at den har sin plass i alle bindene, men at den har særlig en sentral rolle i de første bøkene. Når en snakker om økologisk historie, historien om menneskene, deres omgivelser og påvirkning, kan det være lett å tenke på den beslektede teorien, den humanøkologiske modellen. For Helle personlig er det den

¹¹⁶ Helle, K. (1994) s.127

¹¹⁷ Helle, K. (1994) s.127

¹¹⁸ Helle, K. (1994) s.127

¹¹⁹ Helle, K. (1994) s.128

humanistiske økologien som passer best som en syntesekapende samfunnshistorisk modell i moderne historieskrivning.¹²⁰ Det var byhistorie som fikk Helle til å oppdage nytten av modellen, men modellen er anvendbar også i historien til hele samfunn. Dette, siden modellen først klart uttrykt av O. D. Duncan i 1959, baserer seg (forenklet) på fire variabler; et avgrenset samfunn, dets organisasjon og teknologi, og dens forhold til omverdenen. Hvis dette avgrensede samfunnet eller populasjonen blir utvidet til et land eller en stat med relativt kontinuerlige og klare grenser, som Norge, blir det en modell for hele samfunnets historie. Modellen kan ha en svakhet i at den ikke alltid har lett for å ta høyde for empiriske modifikasjoner og samfunnsmessige endringer. «I annet fall kan den komme til å fungere som et utvendig sjablon, som bare påtvinger stoffet sitt eget mønster».¹²¹ Altså kan modellen misbrukes eller virke «uærlig» om den er for statisk i forhold til nye empiriske data.

I Aschehoug-serien er håpet at modellen «bidrar til å forme den «hovedfortelling» som hvert bind forutsetningsvis skal samle seg om»¹²² og være et «samlende bakgrunnskonsept for verket, [...] en humanøkologisk vinkling av den helheten som fra bind til bind skal utgjøre «norsk historie»:»¹²³, altså være med på å forme den overordnede syntesen og helheten i alle bindene. Variablene knyttet til «interaksjon av norske og andre samfunn» og ulikhetene og likhetene knyttet til samfunnsforholdene, altså en del av «omgivelser»-variabelen fra modellen, er det Aschehoug-serien vil ta utgangspunkt i når den deles inn i bind, hevder Helle. Det kan se ut til at bindinndelingen stemmer bra med endringene i det norske og det internasjonale samfunnet (eller samfunnene) som ble påvirket av de nevnte variablene. Et mulig unntak av dette er «Mellom brødre 1770-1830» av Ståle Dyrvik, som heller tar for seg en periode med mange endringer uten to like ikoniske eller brudd-pregete historiske start- og sluttpunkt som de andre bindene kan sies å ha, selv om det uten tvil er en viktig periode i den norske historien og utviklingen av den norske selvstendigheten og selvstendighetsprosessen.

Avslutningsvis reflekterer Helle likevel at det er «likevel langt igjen til en tilfredsstillende syntese»¹²⁴, da modellen krever nøye seleksjon av problemstillinger og hypoteser som avledes av «det humanøkologiske komplekset». Den kan «med fordel» styrkes av andre visjoner og modeller som er mer spesifikke ifølge Helle. Valget av å ha en hovedfortelling som kjerne i verket, kommer etter at Redaksjonen har kommet fram til «fremstillingsformens

¹²⁰ Helle, K. (1994) s.129

¹²¹ Helle, K. (1994) s.127

¹²² Helle, K. (1994) s.133

¹²³ Helle, K. (1994) s.132

¹²⁴ Helle, K. (1994) s.133

synteseskapende rolle». Dermed må det være en fortelling i den humanøkologiske kompleksets synsvinkel som er syntese-forsøket eller syntese-målet til Helle og hans kolleger. Som tidligere nevnt er fortellingen ikke bare forbundet med synteseskrivingen til historikere som Sars og Koht, men også knyttet til mindre empiristiske eller analytiske svingninger innen historiefaget.

Med det avsluttende sitatet: «Som samfunnshistoriske syntesebyggere trenger vi teori. Her er det avgjørende hva som er brukbart av foreliggende teori og teorielementer, ikke hva som er på moten i øyeblikket» kan det virke som om Helle vil ikke bøye seg for de mindre empiristiske svingningene og dermed ikke inkludere mer fortelling i sin mer empiristiske historieskriving. Det kan virke som om han bevisst tar avstand fra både de marxistiske-inspirerte synteseforsøkene og de nasjonalhistoriske, altså de synteseforsøkene som med noe rimelighet kan kalles en del av nasjonalfortellingens begynnelse.

«Trenger vi en ny norgeshistorie, knapt 20 år etter den forrige?»

Bokmeldingen til Sverre Bagge starter med dette spørsmålet, og han kommer tilbake til dette senere i bokmeldingen. Før han går videre, roser han Helle som en av de fremste ekspertene på norsk høymiddelalderhistorie, noe som kan sies å ikke tjene bokas beste til enhver tid. En sentral kritikk av boka er nemlig den høye tettheten av detaljer og forbehold, som drukner nye refleksjoner, og kan gjøre det vanskelig for leseren å holde følge.

De fire hovedperspektivene presentert i «Fra jeger til bonde 800 e.Kr» blir også gjennomgått av Bagge. Det økologiske hovedpunktet blir beskrevet som «ikke noe nytt» for andre historikere, og ser ikke ut til å hjelpe med å bygge en helhet i denne boka, for Bagge. De andre tre perspektivene som ble presentert er alle «naturlige å legge vekt på i et verk fra 1995»¹²⁵ og er gode vinklinger til å kunne si noe nytt innenfor norsk middelalderhistorieforskning. Det kritiseres en mangel på mentalitetshistorie generelt i boka, samt det faktum at det ikke blir skapt noe helhetsbilde av kristendommen i Norge i perioden. Bagge mener Helle kunne utnyttet kildematerialet bedre til dette, særlig i forbindelse med kulturlivet.¹²⁶ Det mangler også innslag av idehistorie når det kommer til historien til den norske staten. Ellers er det en god beskrivelse av institusjonshistorie i forholdet til

¹²⁵ Bagge, S. (1995b) (Bokmelding) s.265

¹²⁶ Bagge, S. (1995b) (Bokmelding) s.266

overgangen fra kongedømme til stat og i kirkens historie i perioden. Helle oppnår å sette Norge i en internasjonal sammenheng i «Under kirke og kongemakt», og får ros for dette.

Mangelen på en syntese og helhetsbilde av epoken blir understreket av Bagge. Helle blir beskyldt for, på enkeltpunkter, å bare kritisere gamle historiesyn, og bare sjeldent gi et mer nyansert bilde enn sine forgjengere. Dermed bidrar han lite til debatt og fremskritt i historiefaget, ifølge Bagge. Helles bok er «i sin helhet er minst like spekulativ som Holmsens og Lundens store synteser – samtidig som den har mindre forklaringskraft».¹²⁷ Boka er ikke utfordrende nok til å «egge til motsigelse», ikke populærhistorisk nok for det brede publikum og kommer ikke til å få samme betydning som tidligere verker, som «har vært en slags veivisere» for videre historisk forskning.¹²⁸

En mulig grunn til dette blir også kommentert av Bagge. I motsetning til i Helles ønske om «empiriske oppryddingsarbeid» i 1961, «mest mulig uavhengig av spekulative helhetsoppfatninger», er det nå Helle selv som er blitt «høvding» og blir utfordret. Dermed kommer det få egne løsninger i hans verk, men flere «motforestillinger» mot andres. For Bagge sin del burde en nå snu på utsagnet og heller si at det er behov for nye ideer og helhetsoppfatninger i norsk historieforskning. Bokas svakeste punkt blir beskrevet som mangelen på helhetsperspektiv og forbindelse mellom synspunktene og de «vanntette skottene» mellom kapitlene.

«Under kirke og kongemakt»

Som tidligere nevnt beskriver Helle fire hovedperspektiver (økologi, sosialhistorie, internasjonalt og mentalitetshistorie) som han ønsker å basere Aschehous norges historie på, med hovedvekt på økologisk historie. En kan si at det er også en del politisk eller fortellende historie, når det kommer til borgerkrigene, kong Sverre og det nordiske politiske spillet. Kapitlene i «Under kirke og kongemakt» har også lett for å bli svært forskjellige fra hverandre, uten en veldig klar sammenkobling eller helhetsbilde.

Egne bolker i boka er satt av til økologisk historie og sosialhistorie, men det er mest økologisk historie som kommer fram. Den økologiske historien danner grunnlaget for den materielle historien i Norge, og er en av de få stedene i boka der Helle nærmer seg historisk

¹²⁷ Bagge, S. (1995b) (Bokmelding) s.270

¹²⁸ Bagge, S. (1995b) (Bokmelding) s.271

materialisme. Dette er først og fremst i forbindelse til den norske kongemaktens ressursgrunnlag og dermed stadig minkende posisjon internasjonalt. Her er Helle også klar i beskrivelser av maktbalansen mellom konge, aristokrati og bøndene.¹²⁹ Helle går særlig i detalj om den norske samfunnsutviklingen, politikk og det norske aristokratiet på slutten av 1100-tallet, noe som kan virke som direkte politisk historie til tider. Den økologiske historien er også den Helle fremhever mest i festskriftet og i Redaksjonens programerklæring i Aschehougs bokserie, og danner på et vis grunnlaget for den humanøkologiske modellen. De fire andre hovedperspektivene passer også godt inn i variablene i denne modellen. Likevel går det an å påstå at den ikke kommer klart nok fram i dette bindet av serien, særlig med tanke på spekteret av historien og helheten i boka.

Mentalitetshistorie har relativt lite plass i boka, og kan oppleves som om det bare blir nevnt innimellom. I programerklæringen står det at kristningen og dens åndelige følger for det norske folket skulle bli fokuset i dette bindet, men en kan ikke si at det tar opp mesteparten av boka. Som Bagge skriver kan det føles som om det internasjonale får relativt stor plass i boka, kanskje særlig det «nordiske spillet» og utenrikspolitikken utover 1200-tallet. Det er mindre internasjonal sammenlikning når det kommer til «den alminnelige mann- og kvinners historie», om enn mye beskrivelse av den nordtyske handelen og samfunnet knyttet til byene. Den «vanlige» persons liv kommer likevel relativt godt til uttrykk.

Ut ifra Bagges kritikk av Helle og hans «høvding»-status, kan det være rimelig å anta at Helles kan være sterkt formet av det empiristiske fokuset i etterkrigstiden, som beskrevet av Myhre i «I historiens hus er det mange rom».¹³⁰ Hans nøkterne empiri står i kontrast med den nye jakten på syntese innen historiefaget. Bagge presenterer Helles konflikt i historiesyn i hovedsak som en konflikt med den marxistiske helhetsoppfatningen, ikke som i konflikt med Sars' nasjonaldemokratiske syntese. Han nevner også at Helle har en tendens til å trekke likhetstegn mellom kongedynastiets interesser og nasjonale interesser i beskrivelser av politikken i middelalderen. Sammen med fokuset på utviklingen av den norske staten i boka, kan en spekulere på om Helle likevel er noe formet av det nasjonale narrative og synteseforsøkene som han ellers ser ut til å ta avstand fra i «Samfunnshistoriske synteser».

I «Samfunnshistoriske synteser» blir det beskrevet hvordan hovedfortellingen skal ha formet den humanøkologiske modellen, og det kan virke som om han styrer unna den mer

¹²⁹ Helle, K. (1995) s.110

¹³⁰ Myhre, J. E. (1995) s.3-35

tradisjonelle nasjonalfortellingen i teorien. Kåre Lunden, som i Myhres artikkel blir identifisert med den Venstre-nasjonale tradisjonen, burde være en større forkjemper for nasjonalfortellingen, siste halvdel av 1800-tallets nasjonalt formede historiske narrativ om den norske nasjonen. Helle og Lunden har begge innslag av frempek om norsk historie, med andre ord innslag av tekst som beskriver hvordan fremtiden vil arte seg, i dette tilfellet for nordmennene og den norske nasjonen. Lunden er særlig tydelig på dette (også politisk) når han sier at årsaken til borgerkrigen er at «De [bøndene] hadde ikke lært å stå tilstrekkelig sammen til å kunne kaste av seg alle kongelige og aristokratiske lagånder, styre seg selv og forsvare egne interesser på en effektiv måte. Det skulle ennå gå mange hundre år før forutsetningene av dette nærmet seg».¹³¹ Helle har også noen frempek, men er mer nøytral. I «Den siste utbyggingen av høymiddelalder kongedømmet» blir det bemerket hvordan den norske befolkningen hadde en sterk, statsstøttet, tradisjon om lokal selvforvaltning, og at «her ble det grunnlagt en tradisjon som senere har preget norsk offentlig administrasjon».¹³² En uttalelse som kan sees på både en nasjonal bakgrunn og en rent institusjonell historisk bakgrunn.

Helle skriver om den begynnende norske nasjonen og om motsetninger og klare oppfatninger om nabofolkene på 1100-tallet. Den klare nasjonale rammen i boken er ganske vanlig når det tross alt er snakk om at oppbyggingen av den norske staten er et av hovedtemaene. Boka holder seg også borte fra eldre forestillinger om en klar nedgang utover 1300-tallet før unionene. Boka stopper riktignok før Svartedauden, men gjør det klart at det ikke var noe utypisk, men heller typisk europeisk med den fremtidige nordiske unionen. Bagge har lite å komme med av kritikk eller ros av nasjonalfortelling i boka. Men den kan nok heller ikke unngå å bli påvirket av de tidligere nasjonalhistoriske syntesene i norsk historieforskning som Helle selv diskuterer i «Samfunnshistoriske synteser». Samtidig kaller Helle Norge for en ung nasjon i «Samfunnshistoriske synteser», selv om det kan virke som om han egentlig diskuterer staten og den identitetsbyggende rollen til historien innenfor dette.¹³³ Helle blander sammen både den gamle norske nasjonale identiteten og den nyere nasjonalismen og nasjonalfortellingen fra 1800-tallet. Sett på den måten er det en klar indikasjon på nasjonalfortellingens innflytelse i konteksten til Helle, Bagge og Myhres uttalelser om syntese og analyse, vil en kunne si at den nasjonalhistoriske syntesen fremdeles har en

¹³¹ Lunden, K. (1976) s.81

¹³² Helle, K. (1995), s.213

¹³³ Helle, K. (1994) s.127

påvirkning på Helles bok, selv om han tar avstand fra for eksempel den marxistiske syntesen. Den humanøkologiske syntesen ser ikke til å ha en veldig fremtredende rolle i verken «Under kirke og kongemakt», «Den nye begynnelsen» eller «Mellom brødre», men kan gi dem en form for kobling til hverandre.

Oppsummering

Knut Helle legger fram en ide om en nasjonalfortelling som en syntese av fire ulike historiegrenener i redaksjonens programerklæring for Aschehoug-serien. Helle ser for seg en overordnet teori for hele norgeshistorie-serien. Det er lagt vekt på at serien skal være en sammenhengende historie for samfunnet og alle dens aspekter. Målet til Helle om å skrive en syntese av den nye norgeshistorien, kan kobles til Jan Eivind Myhres artikkel, hvor han beskrev hvordan moderne historikere arbeider for en syntese av de ulike grenene av historiefaget som har utviklet seg de siste tiårene. Ved å samle flere retninger av historiefaget til en syntese, arbeider altså Helle for å hindre en fragmentering av historiefaget. Den resulterende fortellingen kan da sies å være en moderne nasjonalfortelling som er formet av hvordan historiefaget har utviklet seg i Norge. Nettopp det at Helle forsøker å kombinere flere, mer spesialiserte grener av historiefaget, kan være det Bagge retter sin kritikk mot. Når Bagge bemerker at «Under kirke og kongemakt» har for mange detaljer og for lite nye refleksjoner, kan det være på grunn av at Helle har inkludert flere detaljerte historiegrenener. Som «Kampen om Norges sjel» er Helles bok en nasjonalfortelling med nye ideer og ulikheter fra Sars' fortelling, men den viser også til likheter mellom dem. Helle beskriver hvordan en kan begynne å snakke om en nasjonal identitet i middelalderen, men kaller også Norge for en ung nasjon i «Samfunnshistoriske synteser». Dette er en beskrivelse som ikke blir utdypet i noen av verkene. Den førstnevnte posisjonen kan identifiseres med Sars' og andres nasjonalfortelling, men å se på Norge som en ung nasjon er ikke et synspunkt som er utdypet i noen av de andre nasjonalfortellingene som blir undersøkt i denne oppgave. Presentasjonen av nasjonalfortellingen som en syntese av internasjonale perspektiver, økologiske perspektiver, de nasjonale minoritetenes historie og mentalitetshistorien er ulikt den nasjonalfortellingen som ble lagt fram av Sars. «Under kirke og kongemakt» tar for seg en periode i norsk historie som ofte blir betraktet som en storhetstid som dagens identitet bygger på, og det er muligens vanskeligere å bryte med den etablerte nasjonalfortellingen om

denne perioden. Helles nasjonalfortelling, en syntese av historiefagets nye retninger, kan sies å være moderne og ulik den som ble presentert på 1800-tallet.

Kapittel 5 – Aschehougs norgeshistorie

«Den nye begynnelsen»

I «Den nye begynnelsen», bind 5 av Aschehoug Norgeshistorie, skriver Øystein Rian om den norske historien fra før reformasjonen til eneveldets innførelse i Danmark-Norge i 1660.

Boka kan sies å være en fortelling om det norske folket og Norge som nasjon under det oldenborgske monarkiet. Det er ingen debatt mellom to kulturelle retninger, men legger heller vekt på den norske identiteten og hendelser som la grunnlaget for veien mot 1814.

Boka starter med kongevalgene og konfliktene i 1520-årene som førte til Kalmarunionens oppløsning og går fram til krigene før 1660, hvor den oldenborgske kongemakten var kraftig svekket og kunne ha mistet det norske riket til Sverige. Den avsluttes i en liknende prekær situasjon, men med stor vekt på den betydelige rollen Norge som rike og det norske folket spilte for nettopp å snu det svenske overtaket på 1650-tallet til en «ny begynnelse». Den norske rollen og virkningen den hadde på nasjonalbevisstheten er kraftig understreket i bokas siste del, samtidig som at det ikke er noen hemmelighet at nordmennene følte en stor lojalitet til kongen og staten. Rian beskriver en norsk identitet som er godt bevart fra 1380-tallet, hvor kongens og kongeættens viktighet for folket er særlig bevart helt fram til 1660. Identiteten i form av kultur og den nasjonale historien er bevart muntlig gjennom sagaer og andre overføringer. Forestillingen av den muntlige bevaringen av den norske kulturen på landsbygda er uten tvil forankret i virkeligheten, men er også kilden til mange fremstillinger om en kontinuerlig norsk patriotisme og bevissthet fra middelalderen. Med den refleksjonen kan en si at Rian både har tematikk fra tidligere nasjonalfortellinger og ren forskning når han snakker om dette.

En annen del av norsk identitet er kontraktsforholdet mellom kongen og folket. Det er noe som har fulgt med fra middelalderen og helt fram til 1660, og er dermed viktig både for den dansk-norske staten og for den egne norske nasjonalbevisstheten. Kongetroskapen er klar i krigen i 1658 når Rian beskriver nordmennenes skrekkfølelser etter svensk overtakelse av Trondheim len og Båhuslen samt motstand mot svensk propaganda.¹³⁴ Utenom en viss samarbeidsvilje i Trondheim, er det derimot lite snakk om norsk misnøye mot sin egen konge i Danmark, som da hadde gitt opp landområder i Norge. Men selv om parallellene til 1814-situasjonen er til stede, er det også store ulikheter, for eksempel omkring nordmennenes deltakelse i flere kriger direkte mot Sverige i perioden. Så selv om Rian kunne benyttet

¹³⁴ Rian, Ø. (1995) s.245

krigen i 1658 til å trekke mer direkte linjer til 1814 og løsrivelsen fra dansk kongemakt, skjer ikke dette. Og det kan sies at bokas fortelling avsluttes med mer samarbeid med kongen og norsk offervilje, enn et patriotiske frempek mot 1814.

Rian presenterer bøndenes rolle som i praksis svak mesteparten av perioden (boka handler om), en periode hvor avstanden mellom høy og lav i samfunnet økte.¹³⁵ Tidligere historikere (som Ernst Sars) så bøndenes svake rolle som årsaken til nedgangen før 1397 og norsk underlegenhet overfor Danmark i unionen. Rian understreker likevel det norske folkets, og dermed bøndenes, rolle i forsvaret av landet og «helstaten» opp mot 1660. Her ligger røttene til den nasjonale bevisstheten som skulle være med å forme tiden fram mot 1814, mener Rian. Krigen mot Sverige i 1658-59 og okkupasjonen av Trøndelag er formende både for den norske identiteten og for det videre dansk-norske monarkiet. Det er nettopp Norge som er kongens største ressurs på 1650-tallet, og Norge skulle få en større plass under eneveldet enn det tilsynelatende hadde hatt siden reformasjonen. Som under napoleonskrigene har også Norge mer selvstendighet i denne perioden på grunn av krigen. I «Den nye begynnelsen» er perioden 1658-59 dermed en parallell til krigshandlingene før 1814, og en begynnelse på en mer utviklet norsk identitet blant bøndene. Men det er som nevnt lite direkte paralleller, og heller en folkemotstand mot svenskene og kongetroskap enn ren norsk patriotisme, som er veiviseren. Kontinuiteten i boka handler om samarbeid, til tross for hvordan 1536 og «Norgesparagrafen» gjerne er framstilt i andre, stort sett eldre, historieverker. Dermed er boka mindre nasjonal i sin fortelling om Norge, og heller et mer balansert syn på Norges og nordmennenes liv og rolle i unionen før eneveldet, framfor tidligere tiders patriotiske historieskriving.

Rian runder av boka slik: «Henrik Wergeland kalte dansketiden «den falske lodning», men nå [fra 1657] ble grunnlaget lagt for det moderne Norge: Dette var den nye begynnelsen.»¹³⁶ Han uttrykker dermed en moderat holdning til dansk innflytelse på prosessen mot 1814 og selvstendigheten. Han er også klar med hensyn til en norsk kontinuitet i unionen fra 1380-tallet til 1660-tallet. I Aschehoug-serien er Rians bok sentral i å beskrive den norske nasjonens kontinuitet fra middelalderen til 1814, slik Sars en gang også ville. Den norske folkeånden er viktig i denne kontinuiteten for både Sars og Rian, og spesielt dens rolle i forsvaret av Norge i 1658-59. I motsetning til Sars legger Rian vekt på at folkeånden i

¹³⁵ Rian, Ø. (1995) s.207

¹³⁶ Rian, Ø. (1995) s.249

perioden er definert i samarbeid med Danmark, og ikke til tross for undertrykkelse under det danske styret, som mer nasjonalromantiske historikere kan ha påstått. Boka er dermed en moderne nasjonalfortelling med mer moderate holdninger enn for eksempel Sars, og med elementer fra både hans motstandere, Sars selv og senere historieforskning. På den andre siden nevner han også en parallell mellom lov-konservatisme etter 1536 og grunnlovs-konservatisme etter 1814 som midler for å bevare norsk selvstendighet og identitet mot fremmede makter, og tar kanskje mer Sars' side enn for eksempel Birkelands.¹³⁷ Det er likevel den norske identiteten og folket i samarbeid med Oldenborger-monarkiet som har hovedrollen i Rians bok. Reformasjonen og «Norgesparagrafen» ga ingen varige negative konsekvenser for den norske identiteten, mens veien mot 1660 igjen peker videre mot 1814 og en norsk gjenreising. Det er derfor helt klart snakk om en historiebok som følger det norske folkets fortelling, med godt synlige frempek til 1814 og selvstendigheten i bokas siste del. Midtpartiet tar for seg sosialhistorien i Norge på 1500- og 1600-tallet ganske detaljert og dermed ender bokas totalitet opp et sted mellom en politisk historie-fokusert nasjonalfortelling og en fortelling om det norske folkets hverdag og utvikling.

Sett i forhold til «Kampen om Norges sjel» kan Rians bok kalles en mer moderat nasjonalfortelling. Det er mye større innslag av jordnære beskrivelser av vanlige nordmenns liv og virke, som ikke gir samme resultat. Mens Sørensens fortelling er en todelt, men relativt rett fram fortelling om hvordan ideenes 1800-tall artet seg og gikk uløselig mot unionsoppløsning, kan en si at Rian har beskrevet et mer nyansert bilde av Norge som nasjon, folk og del av den oldenborgske staten. Hans fortelling kommer både tett innpå nasjonen Norge og folket i Norge, samtidig som den peker fremover mot en fremtid med selvstendighetskamp og eget styre. Den jevne befolkningens, altså bøndernes rolle i den eksistensielle kampen på slutten av 1650-tallet er fremhevet, og da også som et frempek mot 1814, som til en viss grad hadde stor oppslutning blant folk flest. Rian beskriver hvordan bønderne i Norge var i ferd med å miste mye av sin særegne frihet til adelen på 1600-tallet, men hevder også hvordan de kunne få den tilbake med adelens nedgang rundt 1660. Den frie bonden er ikke fremhevet som i andre nasjonalfortellinger, men det blir heller tegnet et mer realistisk bilde av bondelivet i Norge.

Hvis en ser tilbake på «Writing national histories», er Rian dermed kanskje en representant for en mer moderat nasjonalfortellings-tradisjon enn det en kan møte andre steder i Europa i

¹³⁷ Rian, Ø. (1995) s.42

tidsperioden. Det er ingen tvil om at boka tar opp temaer som kan virke samlende for et nasjonalt publikum, som den norske krigsdeltakelsen og veien videre mot 1814. Rians bok blir knyttet til nasjonen som en ramme, men tar likevel til orde for å ikke være en mer tradisjonell og patriotisk nasjonalfortelling.

«Mellom brødre»

«Mellom brødre» er bind 7 av Aschehougs Norgeshistorie. I den gir Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk en beretning av Norges historie mellom 1780 og 1830. Med andre ord mellom det danske eneveldets siste dager og den spede begynnelsen på den norske staten innenfor den svensk-norske unionen. Boka tar for seg både dagligliv og ulike politiske, økonomiske og samfunnsmessige endringer i perioden, men fokuset er først og fremst på hendelsene og prosessene rundt 1814.

Det kan ikke sies at Feldbæk (og Dyrvik) tar en tydelig side i beskrivelsen av 1814, men de skriver at: «Men Karl Johan og Napoleon utløste, de gav ikke. Forutsetningene for å makte oppgaven [skape en konstitusjon og en stat] lå i en lang utvikling under foreningen under Danmark.»¹³⁸ Nesten ordrett er dette Sars' syn på 1814. Samtidig er det også lagt vekt på den indre utviklingen, både i norsk nasjonalbevissthet og en institusjonell utvikling i samarbeidet med Danmark, og spesielt prins Christian Frederiks rolle. Dyrvik hevder at forholdet til Danmark i dag er tett, at «broderforholdet [er] sterkt og levende».¹³⁹ Noe som kan være nærmere skandinavismen enn Sars' mer selvstendige syn på Norge. Mer realistisk kan en si at det er få eller ingen som støtter skandinavismen i dens tolkning fra 1860-tallet i dag. Men det politiske klimaet til Sars var også markant forskjellig fra i dag eller på 1990-tallet. «Den dansk-norske staten [ble] ikke sprenget fra innsiden, men fra press fra stormaktene på Danmark».

Feldbæk påstår tidlig hvordan folk enda ikke «tenkte og følte nasjonalt», og at det heller var regionale identiteter som hadde hovedvekten i Norge på 1700-tallet.¹⁴⁰ Den nasjonale følelsen var liten i Norge og Europa på 1700-tallet, men «lunten ble tent i Paris den 14. juli 1789» i starten av den franske revolusjonen. Samtidig er det klart i samtidige registrere at det er et stort nasjonalt eller etnisk skille mellom Norges minoritetsbefolkning og befolkningen for

¹³⁸ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996), s.154

¹³⁹ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996) s.229

¹⁴⁰ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996), s.13

øvrig.¹⁴¹ Dette taler for en viss grad av nasjonal tenkning eller nasjonal selvbevissthet, i det minste for de som skrev registrene. Derimot var den norske nasjonale selvbevisstheten og dens rolle i 1814 og kampen for selvstendigheten, noe historikere som Sars legger stor vekt på i sine verker. Rollen den har spilt i 1814 og kontinuiteten i unionstiden er et mer komplekst tema som også blir diskutert i boka som ikke vil gå nærmere inn på her. Dyrvik tar den med som en betydelig faktor, særlig etter at Norge ble skilt fra Danmark og kongens politiske styre under napoleonskrigene.

Dyrvik er veldig klar på at den norske nasjonale bevisstheten spilte en rolle i 1814 og hadde en svært viktig rot i hele 1700-tallet: «Veien til Eidsvoll begynte allerede i den gamle tiden, alt før krigen undergravde den gamle helstaten og drev fram en politisk utvikling som ettertiden må se som uavvendelig. Det som skjedde i det utrolige året 1814, hadde dype røtter tilbake til 1700-tallet. Disse røttene ble ikke hugd over i 1814. De fortsatte å gi næring til administrative ordninger og forvaltningssedvaner som ble støttet av den felles embetsmanns- og borgerkulturen og av de mange familie- og slektsbåndene.»¹⁴² Dyrvik gir stor plass til den mer tradisjonelle vektleggingen av nasjonalfølelsen og folkets innvirkning på veien til selvstendigheten i 1814.

Tydelige beviser for en «artikulert norsk nasjonal identitet» kommer fram i trykkefrieperioden mellom 1770 og 1773, «og da i en form som røper at den ikke var ny.»¹⁴³ En identitet uten brodd mot fremmede og som ikke sprang ut av misnøye, er beskrevet i boka. Dette er i motsetning til det historikere som Wergeland ville hevde utover 1800-tallet at Norge hadde vært under dansk undertrykkelse. Dyrvik legger vekt på en mer moderat holdning til dansketiden, et sted mellom de to sidene i kulturkampen på slutten av 1800-tallet. I 1780 ble det sagt at embetsstillinger «helt overveiende var besatt av innfødte nordmenn», samt naturaliserte dansker som ikke sjeldent ble «mer norske en nordmennene selv».¹⁴⁴ Feldebæk trekker også fram at Norges mangel på godsrik adel kanskje var en svakhet under eneveldet, men «i et lengre perspektiv skulle det vise seg å være en styrke».¹⁴⁵ Av dette kan en trekke slutninger om at Dyrvik forsvarer den typiske positive holdningen til frie bønder og et mer egalitært, adelsløst samfunn som i Norge. Samtidig poengterer Dyrvik at det

¹⁴¹ Dyrvik, S. & Feldebæk, O. (1996), s.34

¹⁴² Dyrvik, S. & Feldebæk, O. (1996), s.223

¹⁴³ Dyrvik, S. & Feldebæk, O. (1996), s.223

¹⁴⁴ Dyrvik, S. & Feldebæk, O. (1996), s.223-224

¹⁴⁵ Dyrvik, S. & Feldebæk, O. (1996), s.13

fantas ulike viktige samfunnsgrupperinger som ikke passet med dette, for eksempel det delvis uklare skillet mellom selveiende bønder og husmenn.¹⁴⁶

Oppsummert kan en si at boka hevder at institusjonene og arven fra Danmark er viktig, samtidig som at «Kjernen i norsk identitet var den norske heroiske fortiden, den storslåtte naturen og den frie og kongetro bonden».¹⁴⁷ Særlig er bonden også sentral i Sars' nasjonalfortellingen, i tillegg til den tidlige nasjonale identiteten i historiebøker. Dyrvik og Feldbæk skriver om begge sider i kulturkampen, og har en slags nasjonalfortelling som inkorporerer begge sider i «Mellom brødre». Stormaktenes rolle i 1814 er ikke undervurdert i boka, og det politiske spillet trekker inn både allianser og stormakter samt bønder og norske politikere. Dyrvik oppsummerer med «men som alltid lever det gamle videre under det nye» i forhold til den danske kulturen og institusjonene som var med å legge til rette for 1814, men også en norsk gammel identitet fra middelalderen som begynte å komme til syne etter 1770 da sensuren ble oppløst i hele det dansk-norske riket for en kort periode.

Boka «Mellom brødre» kan muligens være en fortelling om motsetninger og svingninger i nasjonalfortellingen. Den legger vekt på de ulike sidene ved det norske folket i de forskjellige periodene. For eksempel lojaliteten til den eneveldige kongen under napoleonskrigene og unionsforkjemperne i 1814, som to ulike sider av det norske samfunnet. Boka er en dualistisk framstilling eller en moderne fortelling som legger vekt på begge sider av 1800-tallets fortelling, eller til en viss grad de to sidene i kulturkampen. Samtidig inneholder «Mellom brødre» mange innslag av økonomiske og sosialhistoriske elementer som først har kommet i mer moderne historieforskning. Dermed kan en si at boka unngår å bli en rent patriotisk gjenfortelling av tidligere 1814-historikeres verker og klarer å fokusere på mange aspekter ved livet i Norge og Norges politiske og kulturelle utvikling.

Dyrvik beskriver også den mer fysiske overgangen i Norge mellom 1780-1830, en betydelig demografisk, kulturell, økonomisk, politisk og samfunnsmessig overgang. Boka går i detaljer om det norske samfunnet, og kan på denne måten sies å være en nasjonalfortelling om både det norske folket og det nasjonale prosjektets ulike sider og framgang. Slik oppsummerer han historiefagets svakhet og styrke: «Mye av det som de gamle menn og kvinner mintes, vil for alltid forbli ukjent for oss. Til gjengjeld har vi mulighet til å overskue lange forløp som de

¹⁴⁶ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996), s.42

¹⁴⁷ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996), s.224

bare kunne ane, og tyde begivenheter som de kun opplevde på avstand». ¹⁴⁸ At Dyrvik og Feldbæk legger vekt på de lange løp og lange prosesser i historiefagets kjerne, er en indikasjon på at de går mot en syntese- og fortellingsorientert historieverksstil, over den svært nærværende empirien som dominerte etter 1945.

Begge Aschehoug-bøkene trekker inn andre nasjoner og stater i det samtidige europeiske politiske spillet. Særlig faktumet at flernasjonale stater som Danmark-Norge var vanlige i samtiden, og at det samme var tilfelle ved den begynnende norske separatismen i perioden etter den franske revolusjonen. Dyrvik poengterer for eksempel at krigføring etter revolusjonen for de innblandede maktene var blitt folkenes krig, og gir dermed et godt inntrykk av hvordan det folkelige og nasjonale fikk større vekt i samtidens verdenspolitikk og kultur. ¹⁴⁹ Likevel finnes det få direkte sammenlikninger med andre nasjoners vei igjennom de samme prosessene. Selv om bøkene har et rikt persongalleri av mennesker som påvirket Norges historie og politikk, kunne de vært tjent ved å vise til liknende prosesser, og da særlig i perioden rundt 1814 i andre nasjoner. Det er en klar sammenheng mellom Aschehougs Norgeshistories nasjonalfortelling og trendene innen nasjonale historieverker etter krigen.

Sett i sammenheng med «Kampen om Norges sjel» og «Den nye begynnelsen» er «Mellom brødre» på samme vis som «Kampen om Norges sjel» en todelt fortelling om det norske, politikken og det nasjonale i perioden. Samtidig legges det mer vekt på beskrivelsen av det sosiale og nordmennes liv i begge Aschehoug-bøkene, blandet med deres nyanserte nasjonalfortelling.

Oppsummering

«Den nye begynnelsen» og «Mellom brødre» tar for seg den norske historien i unionen med Danmark og overgangen til unionen med Sverige. Disse periodene er trolig de viktigste periodene for norske historikere på slutten av 1800-tallet. Nettopp kontinuiteten til den nasjonale identiteten i disse periodene var det som formet nasjonalfortellingen til Sars. For Sars var det viktig å vise hvordan den norske kulturen ble bevart av bøndene fra tiden beskrevet i «Under kirke og kongemakt» til Sars' egen samtid. I «Den nye begynnelsen» skriver Rian om et Norge som har bevart sin identitet igjennom reformasjonen og «lydrikeparagrafen» i 1537, og tettere knyttet til unionspartneren i sør under 1500- og 1600-tallets kriger. I krigene med Sverige på slutten av 1650-tallet viser Rian til at nordmenn følte

¹⁴⁸ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996) s.222

¹⁴⁹ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996) s.29

en betydelig lojalitet til unionskongen, og at norsk krigsinnsats var grunnen til at Danmark-Norge besto som en samlet stat ut 1650-tallet. Samtidig legger han også vekt på utviklingen av egne norske institusjoner og selvstyre igjennom krigføringen og viser til den voksende styrken til den norske nasjonale identiteten fram mot 1814. Dermed havner Rians nasjonalfortelling mellom de to sidene i kulturkampen. Han beskriver både Birkelands nasjonale identitet i samarbeid med unionen med Danmark og Sars' nasjonale identitetsbevarelse gjennom de norske bøndene. Ved å avslutte boka med en understrekning av den norske identiteten og et frempek mot 1814, kan det likevel sies at Rians nasjonalfortelling har mer til felles med Sars' enn med historikere som Birkelands.

Dyrvik og Feldbæk beskriver i «Mellom brødre» en tid hvor den norske identiteten og nasjonen var i utvikling Særlig historien om 1814 og grunnloven har en sentral posisjon i boka (og i norske historiebøker forøvrig). De legger også vekt på en større grad av bred folkelig deltagelse i politikken og krigføringen i perioden, samtidig som de er klare på at grunnloven og den norske selvstendighetskampen ble utløst av stormaktspolitikken. Til sammen er dette nært den nasjonalfortellingen som presenteres av Sars. En kan si at en norgeshistorie og en nasjonalfortelling kan vanskelig slippe unna den sentrale rollen som 1814 har i norsk kultur og historieskriving. Dyrvik, Feldbæk og Aschehoug-serien skriver på en ny syntese av den norske nasjonalfortellingen, men i fortellingen rundt 1814 er det mange likhetstrekk med tidligere nasjonalfortellinger.

Kapittel 6 – Sammendrag og konklusjon

Om nasjonalfortellingens som sjanger og ideologi

Den tidlige nasjonalfortellingen definert av Sars og har påvirket dagens historikere på mange måter. Sars presenterte en nasjonal fortelling om nasjonen Norge som særlig vektlegger det norske middelalder kongedømmet og den særegne, frie norske bonden. Samtidig kan Sars også sies å være grunnleggeren av nasjonalfortellingen som sjanger, en sjanger hvor nasjonale verdier og karakteristikk har mye vekt, og (den norske) nasjonen gjerne er sentrum og målet for den historiske utviklingen.

En retning med ideologiske arvtagere, selv om de har mange ulikheter seg imellom, kan sies å være historikere som Halvdan Koht. I senere tid har det ideologiske blitt mindre viktig i historiefaget, mens nasjonalfortellingen som sjanger fremdeles er til stede i historiefaget. Når en ser på utviklingen i det norske historiefaget siden 1970-tallet, kan nasjonalfortellingen, i hvert fall som sjanger, høre til en varierende svingning innenfor faget. Når Myhre definerer syntese og analyse som ulike retninger innenfor historiefaget fra 1970-tallet, kan en identifisere nasjonalfortellingen med syntese-retningen som også forsøkte å samle alle de ulike grenene som historiefaget hadde fått i ett og samme hus. Analyse-retningen kan derimot kobles til det verdifrie idealet for historiefaget i årene etter andre verdenskrig. Når en ser på de disse to som motsatte retninger som veksler mellom å dominere i historiefaget, kan det være ting som tyder på at syntesen, og dermed nasjonalfortellingen, har fått større kraft i årene siden 1970-tallet.

Internasjonalt om nasjonalfortellingen og utviklingen av historiefaget i Norge

I «Writing national histories» blir historieskrivingens og det nasjonale innholdet i historiefaget tilknytning til hverandre diskutert. De nasjonale narrative i historieskrivingen i Tyskland, England, Frankrike og Italia de siste 200 årene blir beskrevet av tre forskjellige forfattere. Mot slutten av boka er fokuset på nasjonalismens rolle og gjenoppstandelse på 1980- og 90-tallet. Dette kan kobles til svingningen mot synteseskriving og nasjonalfortellingens fortsatt sterke posisjon innenfor historiefaget, da faget ikke er uberørt av nasjonalistiske bevegelser i land som Norge og Tyskland. Dermed står Tyskland og Norge i kontrast til land som Italia, hvor den nasjonale fortellingen ikke lenger ser ut til å kunne makte å holde den nasjonale identiteten sammen. Den politiske nasjonalismen og nasjonale narrative på 1980- og 1990-tallet i de nevnte landene er vanskelig å koble opp direkte mot

utviklingen av det norske historikermiljøet. Likevel kan det se ut som at det at syntesehistorieverker hadde framgang i tiden fram mot 1990-tallet, dermed følger en internasjonal trend.

De nasjonale narrative som blir beskrevet på starten av 1800-tallet passer godt med hvordan den norske nasjonalidentitetens utviklet seg i samme periode. Og det er i det hele tatt ikke noe utypisk med noen av de nasjonale utviklingene det norske historiefaget har gjennomgått i periodene som er beskrevet i denne oppgaven. Bagges artikkel «Udsigt og innhogg» trekker inn den internasjonale utviklingen mot den norske historiefaglige utviklingen og illustrerer dette godt. I artikkelen beskriver Bagge også til en viss grad hvordan Sars' teorier og ideologiske innhold ikke er den mest relevante arven fra ham i dagens historiefag.

Øystein Sørensen og «Kampen om Norges sjel»

Øystein Sørensens bok «Kampen om Norges sjel», tar for seg idehistorien i Norge i tidsperioden 1770-1905, en periode som kan sies å være den viktigste for Norges nasjonale identitet og nasjonsbyggingsprosjektet som skulle skape miljøet hvor Sars og nasjonalfortellingen kan sies å ha oppstått. Særlig forholdet mellom datidens konservative politikere og venstre-liberale politikere, romantiske ideer og opplysningsideer er beskrevet grundig. Boka er en nasjonalfortelling sjangermessig, og beskriver en dualistisk idehistorie for nasjonen Norge, i intellektuell konflikt med både seg selv, de forskjellige sidene i kulturkampen og unionspartneren Sverige.

«Kampen om Norges sjel» tar allerede i tittelen et slags standpunkt til utviklingen av den norske identiteten i perioden og i tiden etter 1814. Striden om den norske nasjonale identiteten og kulturen på 1800-tallet, «kampen», impliserer en vinner og en taper. «Kampen om Norges sjel» er også bygd opp som en kronologisk fortelling om ideologiske grupperinger og prosesser i Norge. Den forteller om hvordan den nasjonale identiteten, Norges «sjel» ble formet. Særlig blir det klart at den er en fortelling om romantikkens og opplysningens kamp om å forme Norges identitet, hvor opplysningsideene blir utropt til en slags vinnere av Sørensen. Boka inneholder få sammenlikninger med andre lands identitetsutviklende prosesser i samme århundre, med unntak av noen få kommentarer. Men boka er en norgeshistorie, og en nasjonalfortelling som ikke tar opp sammenlikninger med andre nasjoner er uansett en nasjonalfortelling. I sitt så å si ensidige fokus på Norge og hva

prosessene betydde innad og politisk i landet, er boka en nasjonalfortelling om idehistorien og den norske identiteten. Likevel virker det som om at Sørensen konkluderer med at de fleste av aktørene han beskriver kan kalles både opplysningsmennesker og romantikere, men kanskje først og fremst er de alle beskrevet som like mye norske. Han ikke tar noe parti for noen av de to grupperingene, og skiller seg derfor fra den ideologiske delingen av nasjonalidentiteten fra datidens historikere, som Sars og Birkeland. Han legger mest vekt på opplysningstidens idealer og deres betydning for landets utvikling. Opplysningsidealenes rolle i Venstre-nasjonalismen på slutten av 1800-tallet skaper en forbindelse mellom Sørensens bok og perioden han skriver om, men kan ikke sies å være en klar kontinuitet av Sars' nasjonalfortelling. Boka er likevel klart en nasjonalfortelling, og må være det i kraft av å være en norgeshistorie som også handler om en av de viktigste periodene for utviklingen av den norske nasjonale identiteten. Sørensen har beskrevet den norske idehistorien i sin nasjonalfortelling, og ved å legge vekt på opplysningstidens ideer, kan en si at han har likheter med Sars' nasjonalfortelling.

I essayet «Identitetsmakt» får Sørensen kritikk av Kjetil Jakobsen for sin bruk av nasjonalfortellingen som sjanger. Ifølge Jakobsen er nasjonalfortellingen i dag en sliten sjanger som burde pensjoneres, en sjanger som ikke bidrar særlig til komparativ analyse av norsk historie. Selv om Sørensens nasjonalfortelling får kritikk for å være for lik den etablerte nasjonalfortellingen, kan det sies at hans presentasjon av kulturkampen er mer detaljert enn tidligere nasjonalfortellinger.

Med bakgrunn i Myhre og Bagges syn på moderne historieskriving som er presentert ovenfor, vil jeg si at essayet til Jakobsen argumenterer mot et skifte til en mer syntese-fokusert historieskriving. Samtidig kan Jakobsen sies å representere en modernistisk tolkning av det nasjonale innholdet i historiefaget, og dermed ha en kobling til analyse-retningen i tillegg. Dermed går det an å forstå Sørensen som en mer syntese-orientert historiker i sin samtid. «Kampen om Norges sjel» er en fortelling om den norske nasjonen, identiteten og dens innbyggere, med debatten rundt nettopp det nasjonale og den nasjonale identiteten i perioden som bakteppe.

Knut Helle og «Under kirke og kongemakt»

Aschehous norgeshistorie, utgitt mellom 1994 og 1998, har en innledning av redaksjonen under ledelse av Knut Helle. Her presenteres bokseriens mål og fire punkter som skal skape sammenheng mellom de ulike bøkene.

Helle har gått mer inn på sitt grunnlag for en syntese av historieperspektivene i Aschehoug-serien og i artikkelen «Samfunnshistoriske synteser». Her legger han vekt på den humanøkologiske modellen for å skape en syntese av de mange ulike perspektivene det moderne historiefaget inneholder. Han skriver også om hvordan dette perspektivet eller modellen vil bli brukt i Aschehous norgeshistorie-serie. Dette utdyper han også i programerklæringen for serien; i «Fra jeger til bonde inntil 800 e.Kr».

Ved å se på «Under kirke og kongemakt» og «Samfunnshistoriske synteser» kommer det fram at Helle skriver en syntese-orientert norgeshistorie, med spesiell vekt på en humanøkologisk modell. I «Under kirke og kongemakt» er det også gitt mye plass til politisk historie og fortellingene til de siste norske middelalderkongene. Det er en nasjonalfortelling som handler om den tradisjonelle norske gullalderen, høymiddelalderen, hvor politikken fort kan sies å ta mer plass enn den sosialhistoriske delen. Helles fortelling kan forstås som en moderne nasjonalfortelling ved at den er en nasjonalfortelling som inkorporerer det moderne behovet for en syntese av de mange grenene av historiefaget. «Under kirke og kongemakt» inneholder deler av denne syntesen, men er også en svært viktig periode for den norske nasjonale identiteten selv i dag, og har mange elementer fra tidligere historikers nasjonalfortelling i seg. Særlig beskrivelsen av bøndenes kultur og det norske aristokratiets og kongemaktens forfall har likhetstrekk med Sars' nasjonalfortelling. Norsk middelalderhistorie har vært sterkt formet av dens viktighet i nasjonsbyggingsprosjektet og Sars' tidlige nasjonalfortelling. Selv om Helles nasjonalfortelling er mer nyansert enn Sars', er det også flere likheter.

Boka fikk kritikk fra Bagge der en kan si at analyse- og syntese-svingningene i historiefaget ble trukket inn. Helle ble nærmest beskyldt for å ikke lage en god nok syntese om den norske historiske perioden. Selv om målet med å skape en ny syntese av den sammenhengende norgeshistorien kanskje ikke ble nådd i stor nok grad, presenterer likevel Helle et mål for hele serien, og ikke kun sin egen bok. Syntesen mellom de ulike historiegrenene kommer kanskje ikke så godt til uttrykk i et hvert enkelt bind, men er til stede i serien som en helhet. Kritikken har lite å si for Helles nasjonalfortelling og hans presentasjon av denne. Helles bok og

synteseteorier er likevel svært ulikt Sars' nasjonalfortelling i sitt fokus på syntese av historiegrenene. Hans fokus på den humanøkologiske historien, som han presenterer særlig i «Samfunnshistoriske synteser» er også svært ulik Sars' nasjonalfortelling.

Norges historie om unionstiden - Dyrvik, Feldbæk og Rian

To bøker i Aschehoug-serien om Norges historie er «Den nye begynnelsen» og «Mellom brødre». De tar for seg norges historien i tidsperiodene 1520-1660 og 1780-1830. To perioder som var svært viktige for utviklingen av den norske nasjonale identiteten i union med først Danmark og deretter Sverige. For Sars' nasjonalfortelling var det i disse periodene at den norske nasjonale identiteten ble bevart igjennom den norske bondebefolkningen. En kontinuitet mellom middelalderens Norge og 1814 er selve kjernen i Sars' nasjonalfortelling.

I «Den nye begynnelsen» fortelles Norges historie fra rett før selvstendighetstapet og lydrikeparagrafen under reformasjonen, til like før innførelsen av eneveldet og utviklingen av en ny form for dansk-norsk stat. Boka skildrer i detalj livet til befolkningen i Norge i perioden, og samfunnet i Norge blir bundet til unionskongen. Norsk krigsinnsats og selvstendig styre i krigstider blir understreket, men først og fremst i samarbeid med unionspartneren Danmark og unionskongen. Norske bønder og borgere synes ikke å ville bryte med unionen med Danmark, men holder fast ved sin lojalitet overfor kongen. Dette til tross for svenske tilbud om «frihet» fra Danmark og ny union med Sverige under krigene på midten av 1600-tallet. Likevel sitter jeg igjen med et inntrykk av at krigene la grunnlaget for den indre prosessen frem mot 1814. Det skapes etter hvert et mer organisert norsk samfunn som i fremtiden går mot selvstendighet.

«Den nye begynnelsen» forteller norsk historie med et bestemt endepunkt i fremtiden; grunnloven i 1814. Riktignok er veien mot 1814 preget av mer samarbeid med danske krefter enn selvstendighetskamp enn en kanskje hadde fremstilt den som på 1800-tallet. Det nasjonale narrative mot 1814 er veldig tydelig, og etter min mening er i hvertfall disse delene av boka er en del av en nasjonalfortelling. Denne fortellingen er mer detaljert og komplisert enn Sars', men er like fullt et samlepunkt for boka generelt. Basert på refleksjonen som er nevnt tidligere, kan en si at det er en syntese rundt den norske prosessen mot selvstendigheten i boka.

Temaet i «Mellom brødre» er om den siste tiden i den norsk-danske unionen og den første tiden i unionen med Sverige. Boka presenterer i høy grad den store kontrasten mellom Norge i 1780 og Norge i 1830, samt den dramatiske tiden rundt 1814 og napoleonskrigene.

Storparten av boka reflekterer rundt politisk historie og beskrivelsen av aktørene før, under og etter året 1814. Tiden er formet av stormaktspolitikken, men den norske prosessen mot selvstendighet og eget politisk styre har hovedrollen. Norsk kamp mot utenlandsk påvirkning og utviklingen av identiteten, nærmest for å definere seg selv i motstand mot andre land, får stor plass. Det at den norske nasjonale identiteten ble særlig styrket i krigshandlingene og nøden under napoleonskrigene er ikke noe nytt synspunkt, men hos Sars er det kanskje heller den lange kontinuiteten av bøndenes kultur som er en større grunn til at den nasjonale identiteten ble bevart.

Som nevnt er det etter min mening mye fokus på utviklingen av den norske identiteten kamp med både briter og svensker, både politisk og militært under napoleonskrigene i boka.

Dermed blir det et stort fokus på det nasjonale, og en kan si at den er en nasjonalfortelling. Det er kanskje slik at nettopp perioden rundt 1814 i norsk historie ikke kan unngå å fremstå slik. Prosessen rundt 1814 var formende for hele den norske historien og politikken på mange måter helt fram til i dag.

De to bøkene, og Aschehougserien i sin helhet kan sies å variere i sin behandling av den nasjonale identiteten, men begge bøkene har store likhetstrekk med Sars' nasjonalfortelling. «Den nye begynnelsen» legger vekt på den folkelige deltakelsen og utviklingen fram mot 1814, likt Sars, men har også et mer nyansert syn på forholdet til samarbeidet med Danmark. I «Mellom brødre» er det lagt vekt på stormaktsspillet som utløste omstendighetene for 1814, men også den folkelige deltagelse, noe som passer godt med synet til Sars. Syntesen i bøkene skal være basert på et internasjonalt perspektiv, et humanøkologisk perspektiv, minoritetshistorie og mentalitetshistorie. Disse er til stede i «Den nye begynnelsen» og «Mellom brødre», men en kan ikke si at de som frittstående verker skiller seg veldig fra Sars' nasjonalfortelling.

Oppsummering

Når en ser på de fire bøkene og deres forfattere under ett, oppleves det som ganske tydelig at nasjonalfortellingen og det nasjonale innholdet i historiefaget på langt nær er blitt borte. Det har det heller ikke har blitt i andre sammenlignbare land.

Med historikere som Sars er det ganske klart at datidens ideologiske Venstre-liberale nasjonalfortellingen ikke lenger har en stor plass blant dagens historikere. Men dens tilstedeværelse kan fremdeles merkes i aspekter som vektleggingen av bøndenes rolle i den nasjonale identiteten, kontinuiteten og todelingen av samfunnet under den nasjonale debatten på 1800-tallet i historiebøkene.

Sjangermessig kan det sies at deler av bøkene, særlig de sosialhistoriske delene, bryter med nasjonalfortellingen som en typisk sjanger i historiefaget. Men sett på som en helhet, er alle bøkene en form for nasjonalfortelling. De delene som jeg synes stikker seg frem er de som tar for seg nyere historiefaglige grener, og dermed kanskje har minst til felles med Sars' nasjonalfortelling. Sørensen bok-struktur synes jeg er mest særegen, og hans nyanserte analyse av aktørene i kulturkampen skiller seg kanskje mer fra narrative i tidligere nasjonalfortellinger. Men nasjonalfortellingen som sjanger er bevart i alle bøkene, og jeg vil ikke tro at norgeshistorie-bøker kan unngå det.

Hvis en går ut fra at det går an å forstå moderne historikere ved hjelp av de to svingningene, syntese- og analyse-historie, lagt fram av Myhre, kan alle nasjonalfortellingene i Aschehoug-serien forstås som syntese-historikere. Som det er lagt fram av Helle i programerklæringen er det også det som kan sies å være redaksjonens mål for serien. Svaret på hvorfor vi trenger en ny norgeshistorie henger da altså sammen med det moderne behovet for å skrive en syntese av de forskjellige grenene av historiefaget.

Sørensen kan også forstås som en syntese-historiker ut fra det at han både kombinerer norgeshistorien med idehistorie og at han kobler sammen de to sidene i kulturkampen, den romantiske og den opplysningstids-rettete. Denne syntesen er ikke den samme som den Helle og Aschehoug-serien arbeider for, men Sørensen skriver da også idehistorie og ikke norgeshistorie.

Ut ifra Jakobsens essay ser jeg at noen historikere mener at moderne historikere ikke går langt nok vekk fra den allerede etablerte nasjonalfortellingen, og er kritisk til den som

sjanger. Nasjonalfortellingen som sjanger i norgeshistorier er ikke noe nytt, men det betyr ikke at den alltid vil være så sterkt til stede i historiefaget i framtiden.

Det er vanskelig å sammenlikne syntesene i Aschehoug-bøkene med Sørensens bok, men det at de alle kan kalles nasjonalfortellinger formet av den moderne syntese-svingningen skiller dem fra Sars' nasjonalfortelling. Det er likheter med Sars' nasjonalfortellinger i alle bøkene, men samlet sett kan en ikke si at de deler det eventuelle ideologiske innholdet til Sars. Deler av nasjonalfortellingen til Sars er bevart i dagens historikers nasjonalfortelling, og det kan virke som om det er vanskelig å unngå når en skriver norgeshistorier. De nye «fløyene» av historiens hus, som beskrevet av Myhre, og det moderne behovet for å skrive en syntese av disse er noe som skiller dagens nasjonalfortellinger fra Sars' tid. Jeg vil si at det som skiller nasjonalfortellingene til de forskjellige Aschehoug-bøkene er særlig forbundet med de periodene de tar for seg. Helles utgangspunkt er et middelalder-Norge som kan sies å først ha en storhetstid, før det blir svekket i årene fram mot unionen. Mens Dyrvik, Feldbæk og Rian skriver om en nasjon som en dag vil bli selvstendig igjen. Jeg synes deres nasjonalfortellinger i en viss forstand er formet av forventningen om den fremtidige norske selvstendigheten og kontinuiteten som vi kan komme i skade av å ta for gitt.

Sørensen kan også forstås som en syntese-skrivende historiker ut ifra Jakobsens essay. Jakobsen poengterer også hans bruk av nasjonalfortellingen som sjanger. Jeg mener Sørensen er en mer moderne og moderat, nasjonalfortelling-historiker enn hans forgjengere, og dermed et produkt av historiefagets moderne situasjon.

Den fortsatt sterke posisjonen til Sars' nasjonalfortelling gjennom de moderne nasjonalfortellingene passer godt med den sterke posisjonen den metodologiske nasjonalismen og nasjonsbyggingsprosjektet har hatt og fortsetter å ha i historiefaget. Som i andre europeiske land er historiefaget i Norge tett knyttet til nasjonen og nasjonalstaten, og de moderne historikerne Sørensen, Helle, Rian Dyrvik og Feldbæk har alle en ganske sterk tilknytning til den nasjonale identiteten som ble presentert av historikere som Sars.

Utviklingen av historiefaget siden 1970-tallet, med en viss bevegelse mot syntese-historie, passer inn i alle de fire verkene som er undersøkt her. Sånn sett passer de også godt inn i den fortsatt pågående debatten om hvor stor grad den nasjonsbyggende rollen til historiefaget skal fortsette. Som Schwach, Stråth og Jakobsen ser ut til å mene, er det kanskje på tide at den metodologiske nasjonalismen og nasjonalfortellingen ikke lenger har en så dominerende plass i historiefaget.

Avsluttende ord

På samme måte som at vi ikke kan slippe unna historien i det daglige liv, kan heller ikke historiefaget slippe unna sin egen historie. Siden dens begynnelse har det moderne historiefaget i Norge vært nært knyttet til nasjonen og nasjonsbyggingen. Sars var langt fra den siste som skrev en fortelling om den norske nasjonen og dens kontinuitet gjennom tidene. Til tross for likhetene mellom deres nasjonalfortellinger har historikerene etter Sars også utviklet og forandret sine nasjonalfortellinger i takt med utviklingen av samfunnet og historiefaget. Bare tiden vil vise om historiefaget vil gå vekk ifra Sars og sin egen fortid eller nærme seg den.

Litteraturliste

- Bagge, S. (1995a) Udsigt og innhogg *Historisk Tidsskrift, bind 75* (nr. 1-2), s.37-77
- Bagge, S. (1995b) Bokmelding: Under kirke og kongemakt 1130-1319 *Historisk Tidsskrift, bind 75* (nr. 1-2) s.264-271
- Berger, S., Donovan, M. & Passmore, K. (1999). *Writing national narratives: Western Europe since 1800* Routledge: London
- Dahl, O. (1990). *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (1996). *Mellom brødre 1780-1830*. Aschehoug: Oslo – må endres til to forfattere
- Fulsås, N. (1999). *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om den norske kultur*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Helle, K. (1994) Samfunnshistoriske synteser Langhol, S. (Red.) *Den kritiske analyse – Festskrift til Ottar Dahl på 70-årsdagen den 5. januar 1995* Universitetsforlaget: Oslo
- Helle, K. (1995). *Under kirke og kongemakt 1130-1350*. Aschehoug: Oslo
- Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and nationalism 2. utgave* Cambridge university press: Cambridge
- Hødnebo, F. & Magerøy, H. (Red.) (1979). *Snorres Kongesagaer*. Gyldendal Norsk Forlag: Oslo
- Imsen S., Fuglum P., Stang G. og Njåstad M., Ved 125-års! *Historisk Tidsskrift, bind 75* (nr. 1-2) s.1-2
- Jakobsen, K. (2002). Identitetsmakt. *Agora, Vol. 20*, s.311-334
- Lunden, K. (1976). *Norge under Sverreætten*. 1. utgave Cappelen: Oslo
- Lillehammer, A & Helle, K. (1994) *Fra jeger til bonde inntil 800 e.Kr* Aschehoug: Oslo
- Myhre, J. E. (1995) I historiens hus er det mange rom *Historisk Tidsskrift, bind 75*(nr. 1-2), s.3-35

Opsahl, E. (2002) «Norge [...] thette rige som vort federne rige og land» *Historisk Tidsskrift*, bind 81 (nr.1) s.99-118

Rian, Ø. (1995). *Den nye begynnelsen 1520-1660*. Aschehoug: Oslo

Schwach, V. & Stråth, B. (2008). *Evaluering av norsk historiefaglig forskning* Norges forskningsråd: Oslo

Smith, A. D. (2010). *Nationalism* 2. utgave Polity Press: Cambridge

Svendsen, Å. (1997) *Konservativ og nasjonsbyggende historieskriving?: Ludvig L. Daaes og Yngvar Nielsens konservative nasjonalhistoriske fortelling 1882-1884* [mastergradsavhandling] Universitetet i Oslo (Utgitt av Norsk forskningsråd)

Sørensen Ø. (2001). *Kampen om Norges sjel (1770–1905); Norsk idéhistorie Vol. III*. Aschehoug: Oslo

